

BEOORDELINGSRAPPORT

Beperkte opleidingsbeoordeling

**hbo-bacheloropleiding Muziek
Conservatorium en Muziektheater**
voltijd

Fontys Hogescholen

**De kracht van
kennis.**

BEOORDELINGSRAPPORT

Beperkte opleidingsbeoordeling

**hbo-bacheloropleiding Muziek
Conservatorium en Muziektheater
voltijd**

Fontys Hogescholen

CROHO nr. 34739

Hobéon Certificering

Datum

12 oktober 2016

Auditpanel

drs. W.G. van Raaijen

A.Craens

ir. B.J.J. Palinckx

P.L. Perquin

Drs. L. Vos

Secretaris

G.C. Versluis

INHOUDSOPGAVE

1.	BASISGEGEVENS	1
2.	SAMENVATTING	5
3.	INLEIDING	9
4.	OORDELEN OP HET NIVEAU VAN DE STANDAARDEN	11
5.	ALGEMEEN EINDOORDEEL	33
6.	AANBEVELINGEN	35
BIJLAGE I	Scoretabel	37
BIJLAGE II	Programma, werkwijze en beslisregels	39
BIJLAGE III	Lijst geraadpleegde documenten	44
BIJLAGE IV	Overzicht auditpanel	47

1. BASISGEGEVENS

NAAM INSTELLING	Fontys Hogescholen - Fontys Hogeschool voor de Kunsten
status instelling	Bekostigd
resultaat instellingstoets kwaliteitszorg	Positief
NAAM OPLEIDING (zoals in croho)	Opleiding Muziek
registratienummer croho	34739
domein/sector croho	Taal en cultuur
oriëntatie opleiding	hbo
niveau opleiding	Bachelor
graad en titel	Bachelor of Music
aantal studiepunten	240 EC
afstudeerrichtingen	1. Conservatorium ¹ 2. Muziektheater Klassiek/Muziektheater Regulier
locatie	Tilburg
Variant	Voltijd
joint programme	n.v.t
onderwijstaal	Nederlands
datum audit / opleidingsbeoordeling	24 en 25 mei 2016
contactpersoon opleiding	Rob van der Sande r.vandersande@fontys.nl

¹ De bevindingen en beoordeling van de afstudeerrichting Rockacademie zijn in een apart beoordelingsrapport beschreven.

Basisgegevens **hbo-bacheloropleiding Muziek (Conservatorium)** voltijd²

bron: <http://progress.net>

peildatum: 1 april 2016

instroom (aantal)	2009	2010	2011	2012	2013	2014
▪ voltijd	41	50	40	38	39	31
uitval (percentage)						
uit het eerste jaar ³	2009	2010	2011	2012	2013	2014
▪ voltijd	20%	28%	28%	16%	28%	29%
uit de hoofdfase ⁴				2009	2010	2011
▪ voltijd				29%	16%	8%
rendement (percentage) ⁵				2008	2009	2010
▪ voltijd				66%	45%	56%
docenten (aantal + fte)			aantal		Fte	
▪ voltijd			67		17,15	
opleidingsniveau docenten (percentage) ⁶			Bachelor	Master	PhD.	
▪ voltijd			34%	64,5%	1,5%	
docent-student ratio ⁷						
▪ voltijd			1:8			
contacturen (aantal) ⁸			1 ^e jaar	2 ^e jaar	3 ^e jaar	4 ^e jaar
▪ voltijd			16,25	13,08	8,66	6,65

² Bron: Basisgegevens opleidingsbeoordeling 'Indicatoren en definities', Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie, 19 februari 2015.

³ Het aandeel van het totaal aantal bachelorstudenten (eerstejaars ho) dat na één jaar niet meer bij de opleiding staat ingeschreven, zo mogelijk voor de laatste zes cohorten.

⁴ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat in de nominale studieduur zonder het diploma te hebben behaald alsnog uitvalt uit de opleiding, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

⁵ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat het bachelordiploma haalt in de nominale studieduur + één jaar, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

⁶ Het aandeel docenten (onderwijzend personeel) met een hbo, master en PhD in het totaal aantal docenten (onderwijzend personeel).

⁷ De verhouding tussen het totaal aantal ingeschreven studenten en het totaal aantal fte's aan onderwijzend personeel van de opleiding in het meest recente studiejaar.

⁸ Het gemiddeld aantal klokuren per week aan geprogrammeerde contacttijd, voor ieder jaar van de opleiding.

Basisgegevens **hbo-bacheloropleiding Muziek (Muziektheater)** voltijd⁹

bron: <http://progress.net>

peildatum: 1 april 2016

instroom (aantal)	2009	2010	2011	2012	2013	2014
▪ voltijd	11	14	18	24	27	25
uitval (percentage)						
uit het eerste jaar ¹⁰	2009	2010	2011	2012	2013	2014
▪ voltijd	18%	7%	6%	4%	19%	4%
uit de hoofdfase ¹¹				2009	2010	2011
▪ voltijd				18%	14%	0%
rendement (percentage) ¹²				2008	2009	2010
▪ voltijd				100%	78%	77%
docenten (aantal + fte)				aantal	Fte	
▪ voltijd				40	12	
opleidingsniveau docenten (percentage) ¹³				Bachelor	Master	PhD.
▪ voltijd				31%	52%	17%
docent-student ratio ¹⁴						
▪ voltijd				1:8		
contacturen (aantal) ¹⁵				1 ^e jaar	2 ^e jaar	3 ^e jaar
▪ voltijd				19	21	21
						4 ^e jaar
						16

⁹ Bron: Basisgegevens opleidingsbeoordeling 'Indicatoren en definities', Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie, 19 februari 2015.

¹⁰ Het aandeel van het totaal aantal bachelorstudenten (eerstejaars ho) dat na één jaar niet meer bij de opleiding staat ingeschreven, zo mogelijk voor de laatste zes cohorten.

¹¹ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat in de nominale studieduur zonder het diploma te hebben behaald alsnog uitvalt uit de opleiding, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

¹² Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat het bachelordiploma haalt in de nominale studieduur + één jaar, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

¹³ Het aandeel docenten (onderwijzend personeel) met een hbo, master en PhD in het totaal aantal docenten (onderwijzend personeel).

¹⁴ De verhouding tussen het totaal aantal ingeschreven studenten en het totaal aantal fte's aan onderwijzend personeel van de opleiding in het meest recente studiejaar.

¹⁵ Het gemiddeld aantal klokuren per week aan geprogrammeerde contacttijd, voor ieder jaar van de opleiding.

2. SAMENVATTING

De hbo-bacheloropleiding Muziek van Fontys Hogeschool voor de Kunsten (FHK) leidt studenten binnen de afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater Regulier en Muziektheater Klassiek op in de klassieke of lichte muziek respectievelijk musical- en muziektheater. De opleiding Muziek omvat tevens Rockacademie, die in een apart rapportage is beschreven. Het Conservatorium leidt het merendeel van de studenten op voor een gemengde beroepspraktijk in de klassieke of lichte muziek: i) als performer die solistisch en in ensembleverband op kleine, middelgrote en grote podia binnen en buiten Nederland muziek uitvoert en ii) als docent die in verschillende contexten aan individuen en groepen verschillend van niveau en samenstelling doceert.

Muziektheater Regulier en Muziektheater Klassiek leidt studenten op in twee disciplines: zang en drama. Studenten gaan na afstuderen solistisch of in ensembleverband aan het werk op kleine, middelgrote en grote podia binnen en buiten Nederland.

Standaard 1. Beoogde eindkwalificaties

De afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater van Fontys hebben zich in de uitwerking van de eigen competenties gebaseerd op de tien competenties uit het landelijke opleidingsprofiel Muziek. Dit opleidingsprofiel is vastgesteld door het Netwerk Muziek en is gevalideerd door de beroepspraktijk. De beide afstudeerrichtingen hebben in beeld gebracht welke competentie correspondeert met welke Dublin Descriptor en hbo-standaard uit het Nederlandse Kwalificatieraamwerk en hebben dit nader uitgewerkt. Zo zorgen zij ervoor dat zij aansluiten bij de internationale eisen aan de afgestudeerde hbo bachelor muziek/muziektheater.

In de nadere uitwerking van de competenties zijn uiteraard tussen de afstudeerrichtingen verschillen te zien in verband met specifieke eisen van het beroep waarvoor de afstudeerrichting opleidt.

Beide afstudeerrichtingen hebben een duidelijk eigen profilering en geven op basis daarvan de opleiding een eigen kleur. De profilering van het Conservatorium – opleiden tot én goede performers én goede docenten – sluit goed aan op wat er van de afgestudeerden in het brede, zich voortdurend ontwikkelende werkveld wordt verwacht. Gezien het grote aantal studenten Muziektheater dat na afstuderen werk vindt in de sector musical, kan geconcludeerd worden dat de keuze voor het opleiden van studenten als zanger/acteur eveneens goed aansluit bij wat het werkveld van deze afgestudeerden verwacht.

Beide afstudeerrichtingen onderhouden ook nauwe contacten met het actuele werkveld over de opzet en inhoud van de opleiding.

Het hebben van een onderzoekende houding en het doen van onderzoek krijgt aandacht in de uitwerking van de verschillende opleidingscompetenties.

Beide afstudeerrichtingen werken aan het aanhalen/verstevigen van de bestaande internationale contacten (Muziektheater), het uitbreiden van de contacten met andere buitenlandse conservatoria (Conservatorium) en het uitwisselen van docenten (en studenten), opdat ze (in de verdere toekomst) een internationale gemeenschap kunnen zijn/worden.

Het Conservatorium en Muziektheater onderhouden over de competenties regelmatig contact met vakgenoten en vertegenwoordigers vanuit het (internationale) muziek- en theaterwerkveld.

Het auditteam beoordeelt deze standaard voor het Conservatorium en Muziektheater op grond van bovenstaande met een 'goed'.

Standaard 2. Onderwijsleeromgeving

Het auditteam is van oordeel, dat de afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater een beroepsgericht programma bieden dat wordt verzorgd door enthousiaste, goedgekwalificeerde docenten en gastdocenten. De docenten bezitten met elkaar een breed en gevarieerd palet aan kennis en expertise. Er is veel aandacht voor professionalisering. Daarover is het auditteam positief. Veel docenten beschikken over relevante beroepservaring. Al deze ervaringen brengen zij in hun eigen lessen in. Studenten waarderen de kwaliteit van hun docenten zeer.

Ten tijde van de audit was het Conservatorium nog volop bezig met de nadere uitwerking en implementatie van de visie en ambitie en de strategische doelstellingen van FHK zoals beschreven onder standaard 1. Punten waaraan het Conservatorium nog wil werken, zijn het aanbrengen van meer samenhang tussen theorie en praktijk, de verdere ontwikkeling van een onderzoekende houding en het verder integreren van onderzoek in alle onderdelen van de opleiding, het realiseren van interdisciplinaire samenwerking en het verder versterken van internationale verbindingen. Dat acht het auditteam belangrijke punten, ook in het licht van het waarmaken van de eigen ambities en doelstellingen.

De (te) geringe omvang van de afdeling lichte muziek/jazz is nog een aandachtspunt. Het auditteam acht het belangrijk dat het Conservatorium borgt dat de studenten lichte muziek/jazz ook hun competenties op het gebied van samenspel kunnen ontwikkelen.

Het programma van Muziektheater biedt de studenten veel mogelijkheden zich te ontwikkelen tot zanger/acteur. Sterk element is de eindvoorstelling aan het einde van elk studiejaar, waarin de studenten op een steeds hoger niveau werken aan de ontwikkeling van hun competenties. Binnen elk studiejaar is sprake van integratie van kennis, vaardigheden, houding en praktijk. Het is belangrijk dat Muziektheater zijn plannen voor het verder ontwikkelen van een onderzoekende houding en ondernemerschap realiseert in alle vier de studie jaren. Het programma biedt op dit moment waar de studenten en het werkveld behoefte aan hebben. Maar het auditteam beveelt Muziektheater Regulier aan goed na te denken over de consequenties voor het curriculum als de werkgelegenheid in de sector musical verder afneemt.

Studenten zijn over het algemeen tevreden over het programma. Ook het werkveld en alumni zijn tevreden. Met name de aandacht die de beide afstudeerrichtingen nu besteden (Conservatorium)/gaan besteden (Muziektheater) aan ondernemerschap, achten zij zeer belangrijk voor de studenten om zich staande te houden in de huidige, veranderende beroepspraktijk.

Het auditteam is van oordeel, dat het Conservatorium en Muziektheater beschikken over zeer goede ruimtelijke en materiële voorzieningen. Het feit, dat alle opleidingen van FHK in één gebouw zitten, biedt veel mogelijkheden voor het gebruik van elkaars faciliteiten en het realiseren van de beoogde crossovers en uitwisseling.

Op grond van de sterke punten (beroepsgericht programma, aandacht voor ondernemerschap, goed gekwalificeerd personeel), maar met in achtneming van de hierboven genoemde punten (samenhang theorie en praktijk, onderzoek, internationale dimensie) waaraan de opleiding nog verder wil en moet werken, komt het auditteam tot een oordeel ruim 'voldoende' voor het Conservatorium.

Op grond van het nauw op de huidige beroepspraktijk van musical- en muziektheater aansluitende programma, de tevredenheid van het werkveld, alumni, studenten over dit programma en het goed gekwalificeerde personeel, komt het auditteam tot een oordeel 'goed' voor Muziektheater. De nog gewenste explicietere aandacht voor onderzoek en ondernemerschap, acht het auditteam belangrijk, maar dit staat een oordeel 'goed' voor Muziektheater niet in de weg.

Standaard 3. Toetsing

Het auditteam is van oordeel dat het Conservatorium en het Muziektheater op een valide, betrouwbare en inzichtelijke wijze toetsen en beoordelen met behulp van een passende mix aan toetsvormen. Sterke punten zijn het intersubjectief beoordelen door de inzet van minstens twee examinatoren bij vaardigheidstoetsen (presentaties, voorstellingen en concerten) en het kalibreren over de oordelen. Sterk punt is ook de duidelijke feedback die de docenten geven aan de studenten, die hen helpt bij/ richting geeft aan hun verdere ontwikkeling.

Daar waar nodig/gewenst treffen de beide afstudeerrichtingen verbetermaatregelen, zoals de professionalisering van docenten en het vervullen van een controlerende rol bij het toetsen (Conservatorium en Muziektheater) of de aanpassing van de hoeveelheid summatieve toetsen (Muziektheater). Het auditteam heeft ook zelf vastgesteld, dat de toetsen op niveau zijn. De studenten zijn tevreden tot zeer tevreden over het toetsen en beoordelen.

De centrale examencommissie van Fontys Hogeschool voor de Kunsten met haar beleidskamers per sector, borgt de kwaliteit van het toetsen en beoordelen. De commissie heeft gezag, is goed georganiseerd en heeft in de afgelopen jaren al veel zaken aangepakt. Het is belangrijk dat de commissie doorgaat op de ingeslagen weg en onder meer zorgt dat zij de PDCA-cyclus ook rond maakt en ingezette veranderingen monitort. De toetscommissies van het Conservatorium en Muziektheater vervullen een belangrijke rol in het actief toezien op de kwaliteit van het toetsen en beoordelen.

Het auditteam beoordeelt het Conservatorium en Muziektheater op basis van de bovengenoemde sterke punten met in achtneming van enkele verbeterpunten en ontwikkelpunten als 'goed' voor deze standaard.

Standaard 4. Gerealiseerde eindkwalificaties

Conservatorium

Studenten van het Conservatorium hebben in hun eindconcert en in hun schriftelijke verslagen en portfolio aangetoond dat zij op hbo-bachelorniveau kunnen functioneren als (startend) musicus in een brede beroepspraktijk. Het auditteam is over het algemeen positief over het gerealiseerde vaardigheidsniveau, zij het dat de techniek (toonvorming, intonatie) en/of expressie en performance van sommige studenten verbetering behoeft. De schriftelijke verantwoording van het artistieke concept en de vormanalyse en de verbinding met de theorie behoeven bij de meeste studenten nog verbetering. Daar is het Conservatorium al mee bezig. Het gerealiseerde niveau blijkt uit ook het feit, dat veel studenten na afstuderen werk hebben gekregen/gevonden als musicus in die brede beroepspraktijk.

Het auditteam komt op grond van bovenstaande voor de afstudeerrichting Conservatorium tot het oordeel ruim 'voldoende' voor deze standaard.

Muziektheater

Studenten hebben in hun eindvoorstelling en in hun schriftelijke verslagen en portfolio aangetoond dat zij op hbo-bachelorniveau kunnen functioneren als startend performer in een musical- en/of muziektheaterproductie. Met name het gerealiseerde vaardigheidsniveau is veelal goed tot zeer goed. De schriftelijke verantwoording en reflectie behoeft nog aandacht; zou meer diepgang mogen hebben. Daar is Muziektheater al mee bezig.

Het auditteam komt voor de afstudeerrichting Muziektheater tot het oordeel 'goed' voor deze standaard. De nog benodigde aandacht voor verantwoording en reflectie, acht het auditteam belangrijk, maar dit staat dit oordeel niet in de weg, daar het auditteam zwaarder meeweegt dat i) zeer veel studenten direct na afstuderen of zelfs al in hun laatste studiejaar een baan aangeboden krijgen in een musical- of muziektheaterproductie – veelal in het buitenland - en ii) het afnemend werkveld lovend is over de sterke ambachtelijkheid, samenwerkend vermogen van de afgestudeerden en over het feit dat zij goed zijn voorbereid op de muziektheaterpraktijk. Met name het feit, dat studenten expliciet gevraagd worden door het werkveld, acht het auditteam bijzonder.

Algemene conclusie

Conservatorium

Het auditteam is van oordeel dat het Conservatorium een brede, beroepsgerichte opleiding biedt, die zeker na implementatie van de huidige speerpunten studenten de mogelijkheid biedt om na afstuderen breed aan de slag te gaan in diverse functies en rollen.

Daar het auditteam standaard 2 en standaard 4 als ruim voldoende beoordeelt en nog niet als goed, komt het op basis van de beslisregels van de NVAO tot het eindoordeel 'voldoende' voor het Conservatorium.

Muziektheater

Het auditteam is van oordeel Muziektheater een zeer beroepsgerichte opleiding biedt.

Studenten die aan deze afstudeerrichtingen afstuderen krijgen nagenoeg allemaal direct een baan aangeboden in een musical- of muziektheaterproductie in het binnen- en vooral vaak in het buitenland.

Daar het auditteam alle vier de standaarden beoordeelt als goed, komt het op basis van de beslisregels van de NVAO tot een eindoordeel 'goed' voor Muziektheater.

Het auditteam beveelt zowel het Conservatorium als Muziektheater aan:

- door te gaan op de ingeslagen weg met betrekking tot het leren doen van onderzoek en het ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden: in lessen expliciet(er) aandacht besteden aan het ontwikkelen van die vaardigheden, verbinding leggen tussen theorie en beschouwing en instrumentale/vocale lessen (Conservatorium), onderzoeksaspecten aan de orde laten komen in de studiehandleidingen (Muziektheater).

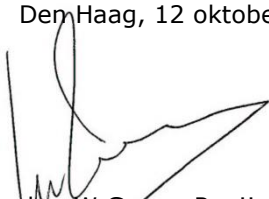
Het auditteam beveelt het Conservatorium aan

- een oplossing te vinden voor het (te) kleine aantal studenten lichte muziek/jazz.

Het auditteam beveelt Muziektheater aan:

- na te gaan welke consequenties verdere afname van de sector musical heeft voor het huidige programma.

Den Haag, 12 oktober 2016

drs. W.G. van Raaijen,
voorzitter

G.C. Versluis
secretaris

3. INLEIDING

Fontys Hogeschool voor de Kunsten (FHK) – onderdeel van Fontys Hogescholen – bestaat uit vier sectoren: Beeldend, Dans, Muziek en Theater. FHK verzorgt veertien bachelor- en masteropleidingen op de gebieden muziek, theater, dans, circus, beeldende kunst, vormgeving en architectuur. Docentopleidingen worden aangeboden op het gebied van theater, dans, beeldende kunst en muziek.

Alle opleidingen van FHK worden aangeboden in één gebouw in Tilburg, met uitzondering van de Academy for Circus and Performing Art die elders in Tilburg is gehuisvest.

Vanwege de verschillen in focus (klassieke en lichte muziek, popmuziek en muziektheater) en een heldere profilering naar de buitenwereld, heeft FHK ervoor gekozen de afstudeerrichtingen van de bacheloropleiding Muziek onder te brengen in verschillende academies en sectoren.

Binnen de sector Muziek voeren het Conservatorium en de Rockacademie de afstudeerrichtingen Conservatorium respectievelijk Rockacademie uit.

Binnen de sector Theater voert de Academie voor Muziek- en Musicaltheater de afstudeerrichting Muziektheater Regulier en Muziektheater Klassiek uit. Deze academie voert eveneens de afstudeerrichting Musicaltheater van de bacheloropleiding Dans uit.

De hbo-bacheloropleiding Muziek is een vierjarige voltijdopleiding.

Onderstaand rapport betreft de afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater Regulier en Muziektheater Klassiek. Over de afstudeerrichting Rockacademie is een apart beoordelingsrapport geschreven.

Het Conservatorium leidt het merendeel van de studenten op voor een gemengde beroepspraktijk: i) als performer die solistisch en in ensembleverband op kleine, middelgrote en grote podia binnen en buiten Nederland muziek uitvoert en ii) als docent die in verschillende contexten aan individuen en groepen van verschillend niveau en samenstelling les geeft. Studenten die dat ambiëren én daarvoor competent zijn, kunnen ervoor kiezen zich alleen te richten op performen.

Studenten van het Conservatorium kunnen kiezen voor klassieke of lichte muziek.

De Academie voor Muziek- en Musicaltheater leidt studenten op in twee disciplines: zang en drama. Studenten gaan na afstuderen solistisch of in ensembleverband aan het werk op kleine, middelgrote en grote podia binnen en buiten Nederland.

Afgestudeerden werken steeds meer in verschillende contexten tegelijkertijd. Ze hebben een uitvoeringspraktijk als performer in diverse muziektheaterproducties in de breedste zin van het woord, ze registeren/arrangeren, doceren in muziekschoolverband of als zelfstandige in verschillende contexten, ze hebben een eigen culturele onderneming en zijn actief binnen cultuureducatie en cultuurparticipatieprojecten.

Studenten kunnen met ingang van 2012 naast Muziektheater Regulier ook kiezen voor de afstudeerrichting Muziektheater Klassiek, georiënteerd op de klassieke vorm van muziektheater, waaronder opera, operette, liederen en musicals.

Ontwikkeling sinds het vorige accreditatieonderzoek (2009)

Het panel dat de audit uitvoerde in 2009 beoordeelde de opleiding Muziek op alle onderdelen als goed of voldoende. Wel noemde het panel voor de beide afstudeerrichtingen enkele concrete verbeterpunten, waarmee de opleiding aan de slag is gegaan.

Conservatorium

- het Conservatorium moet blijvend aandacht schenken aan de verdere uitwerking en concretisering van het landelijk opleidingsprofiel, omdat veel impliciet gebeurt - Het Conservatorium heeft het landelijk opleidingsprofiel centraal gesteld bij de uitwerking van de competenties en prestatie-indicatoren. In alle studiehandleidingen legt de opleiding de relatie met deze competenties;
- de samenhang in het programma is duidelijk, echter deze samenhang is in de projecten moeilijk te traceren. De programmalijs Beroepsoriëntatie heeft daarom meer aandacht - Het Conservatorium heeft binnen de programmalijs Beroepsoriëntatie de module ondernemerschap uitgewerkt tot een 4-jarig programma. Binnen het onderwijs maakt de opleiding voortdurend een koppeling met de (eigen) beroepspraktijk in opdrachten en projecten;
- de verplichte literatuur voor muziektheorie is vrij gedateerd en zou geactualiseerd kunnen worden - Het Conservatorium heeft het programma voor muziektheorie inclusief de verplichte literatuur in 2013 geactualiseerd;
- het panel vroeg zich af of het Conservatorium voldoende aandacht besteedde aan talentontwikkeling van individuele studenten - Het Conservatorium biedt vanaf 2010 studenten de mogelijkheid te kiezen tussen een programma educatie of artistieke verdieping. Binnen de artistieke verdieping besteedt de opleiding meer dan voorheen aandacht aan talentontwikkeling van studenten.

Muziektheater

- het panel vroeg zich af of de opleiding binnen de afstudeerrichting Muziektheater voldoende aandacht besteedde aan de talentontwikkeling van individuele studenten. Ten tijde van de audit werd Muziektheater aangeboden door het Conservatorium en was er veel aandacht voor zang. Alumni meldden echter dat acteren in de praktijk steeds belangrijker werd - Binnen Muziektheater is er meer aandacht gekomen voor acteren. Daarnaast is er nog meer focus op goede zangkwaliteit. Vanaf 2012 is Muziektheater ondergebracht bij de sector Theater om de versteviging van acteren/drama in het onderwijsprogramma te faciliteren. In het programma is er 30 EC vrije keuzeruimte gekomen voor studenten;
- de beoordelingen van de examenconcerten mogen kritischer zijn, daar de becijfering volgens het panel aan de hoge kant is - Muziektheater heeft beoordelingsformulieren ontwikkeld die de examinatoren bij de beoordelingen gebruiken. Hierdoor kunnen zij hun intersubjectieve beoordeling beter onderbouwen en nuanceren. De opleiding zet vier examinatoren in - inclusief een externe deskundige - die de eindproductie integraal beoordelen. De examinatoren van de opleiding monitoren of hun eigen oordeel niet (te veel) afwijkt van het oordeel van de externe deskundige. Dat blijkt doorgaans niet het geval. Daarnaast geven de docenten/coaches die betrokken waren bij het proces voorafgaand aan de voorstelling, een beoordeling voor de afzonderlijke onderdelen van het proces. Dat cijfer telt ook mee in het uiteindelijke oordeel over de student.

In onderstaande rapportage beschrijft het auditteam onder standaard 1, 2, 3 en 4 zijn bevindingen met betrekking tot de hierboven beschreven punten.

4. OORDELEN OP HET NIVEAU VAN DE STANDAARDEN

4.1. Beoogde eindkwalificaties

Standaard 1: De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat inhoud, niveau en oriëntatie betreft geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting NVAO: De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau (bachelor-master) en oriëntatie (hbo-wo) binnen het Nederlands kwalificatieraamwerk. Zij sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding.

Bevindingen

De afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater van Fontys baseren zich aantoonbaar op de set van tien competenties die in het landelijk Opleidingsprofiel Muziek zijn beschreven. Dit profiel is in 2002 vastgesteld door het Netwerk Muziek en is gevalideerd door de beroepspraktijk.

Bij het opstellen van het profiel is uitdrukkelijk uitgegaan van de herkenbaarheid van de opleidingskwalificaties voor het beroepenveld en van een integrale benadering van kennis, vaardigheden en houdingen die de musicus moet bezitten.

Het Netwerk Muziek heeft de set van tien competenties geclusterd in drie competentiedomeinen:

competentie-domeinen	competenties
Artistiek	1. Visie en Creativiteit 2. Communicatie 3. Vermogen tot samenwerken
Vaktechnisch	4. Het ambacht 5. Analytisch vermogen
Professioneel-maatschappelijk	6. Omgevingsgerichtheid 7. Ondernemerschap 8. Innovatie 9. Methodisch en reflectief handelen 10. Didactiek*

**Het Netwerk Muziek heeft de pedagogisch-didactische competentie aan de set competenties toegevoegd, omdat het muziekonderwijs een belangrijk deel van de beroepspraktijk vormt voor veel musici. Opleidingen zijn vrij om te kiezen of ze dit onderdeel aanbieden. Dat kan zowel binnen als buiten het curriculum.*

Het Conservatorium en Muziektheater van Fontys hebben de bovenstaande set competenties nader uitgewerkt op drie niveaus: i) hoofdfasebekwaam (studiejaar 1), ii) eindfasebekwaam (studiejaar 2 en 3) en startbekwaam (studiejaar 4). Per competentie hebben zij prestatie-indicatoren beschreven, waarmee zij tegemoet zijn gekomen aan de aanbeveling van de auditcommissie in 2009.

Het Conservatorium en Muziektheater hebben ook de relatie tussen de competenties en de internationale duiding voor het niveau en de oriëntatie gelegd. In een schema hebben zij aangegeven welke competentie correspondeert met welke Dublin Descriptor en hbo-standaard uit het Nederlandse Kwalificatieraamwerk (NK). Ook in de uitwerking hebben zij dat duidelijk zichtbaar gemaakt.

Zo stellen zij bijvoorbeeld dat de afgestudeerde niet alleen een goed musicus en/of muziektheaterperformer moet zijn, maar dat hij ook een eigen artistiek profiel moet kunnen ontwikkelen op basis van analyse, beschouwing, reflectie en interpretatie van concepten, stijlen e.d. (=kennis en inzicht, toepassen en voldoende professioneel vakmanschap). Een ander voorbeeld is, dat zij van een startbekwaam professional verwachten dat hij vanuit zijn professionele vakmanschap kan samenwerken met andere musici binnen allerlei contexten (= voldoende professioneel vakmanschap) en zijn gedrevenheid voor muziek of muziektheater kan overbrengen (=communiceren en samenwerken in multidisciplinaire settings). Daarmee borgt de opleiding het internationaal vereiste hbo-bachelorniveau.

In de nadere uitwerking van de competenties zijn uiteraard tussen de afstudeerrichtingen verschillen te zien in verband met specifieke eisen van het beroep waarvoor de afstudeerrichting opleidt.

Het Conservatorium heeft ervoor gekozen de competentie 'Didactiek' aan te bieden in de programmalijs Educatie. Muziektheater heeft deze competentie ondergebracht in een extra-curriculair programma.

(Zie voor de verdere uitwerking van bovenstaande in het programma standaard 2.)

Eigen inkleuring/profilering

Tijdens de audit is met het management uitgebreid gesproken over de eigen profilering van Fontys Hogeschool voor de Kunsten (FHK), de strategische doelen die FHK zich daarbij stelt en de doorwerking daarvan in de verschillende afstudeerrichtingen. FHK streeft ernaar i) structureel interdisciplinair grensoverschrijdend onderwijs te bieden, ii) haar maatschappelijke betrokkenheid vorm te geven door onderwijs in co-creatie met het hybride werkveld en iii) een internationale leergemeenschap te zijn/worden. Het auditteam acht de visie van het management duidelijk en overtuigend. De FHK staat hiermee nog wel aan het begin. Het auditteam is daarom benieuwd hoe het verder gaat met de implementatie.

Tijdens de audit heeft het auditteam geconstateerd dat zowel het Conservatorium als Muziektheater in beweging zijn. Zij hebben ambities voor de nabije en verre toekomst geformuleerd en waren ten tijde van de audit bezig met de implementatie van de eerste stappen. Het auditteam heeft vertrouwen in dit proces.

Conservatorium

Fontys Conservatorium wil studenten opleiden voor een brede beroepspraktijk waarin uitvoeren en doceren hand in hand gaan. Ze wil studenten opleiden tot goede performers die solistisch en in ensembleverband op kleine, middelgrote en grote podia binnen en buiten Nederland muziek kunnen uitvoeren. Tevens wil het goede docenten opleiden die in verschillende contexten aan individuen en groepen van verschillend niveau en samenstelling kunnen doceren. Door met name een veelheid aan mogelijkheden op het gebied van crossovers te bieden (interdisciplinair/binnen de muziek) en door samenwerking met andere kunstvormen (multidisciplinair/buiten de muziek) die het uitvoeren en musiceren beïnvloeden, onderscheidt Fontys Conservatorium zich van conservatoria die zich bijvoorbeeld richten op het profiel van solist en orkestmusicus. Het auditteam is van oordeel, dat Fontys hiermee een duidelijke en gemotiveerde keuze heeft gemaakt, die goed aansluit op wat er van de afgestudeerden in het brede, zich voortdurend ontwikkelende werkveld wordt verwacht. Het heeft deze profilering aantoonbaar terug gezien en gehoord tijdens de audit in de gesprekken met het management, docenten, studenten, alumni en het werkveld.

Muziektheater

Fontys Muziektheater richt zich vooral op de vocale kwaliteiten, op de zanger/acteur. Binnen deze algemene karakteristiek richt het zich op een breed opgeleide performer die goed is in (klassiek) zang en theater. Het wil studenten opleiden die solistisch en in ensembleverband op kleine, middelgrote en grote podia binnen en buiten Nederland optreden en tevens op een sociale en innovatieve manier nieuwe vormen van kunst overdragen. Het onderscheid tussen Muziektheater Regulier en Muziektheater klassiek komt vooral tot uiting in de keuze van repertoire dat goed past bij de stem van de student.

Met deze profilering onderscheidt Fontys Muziektheater zich van de andere twee opleidingen voor Muziektheater in Nederland, daar ArtEZ zich meer richt op de scheppende kwaliteit (de maker) en Codarts zich meer richt op de dramatische kwaliteit (de acteur/zanger).

Naar aanleiding van een onderzoek onder alumni en het werkveld (voorjaar 2015) hebben de drie muziektheateropleidingen besloten met elkaar om tafel te gaan om ervoor te zorgen dat het gemeenschappelijke competentieprofiel beter aansluit op het uitstroomkarakter van elk van de drie aanbieders. Een eerste overleg daarover vond plaats in februari 2016. Vooruitlopend daarop heeft Fontys Muziektheater een curriculumcommissie in het leven geroepen, die het onderwijsprogramma op bepaalde thema's heeft geanalyseerd. Daar waar nodig/gewenst heeft zij al eerste verbeteringen aangebracht. (Zie standaard 2.)

Het auditteam acht de keuze van Fontys voor het profiel zanger/acteur duidelijk. In de huidige praktijk lijkt Fontys Muziektheater Regulier vooral een musical en kleinkunst opleiding te zijn, gezien het grote aantal studenten dat in die sector werk vindt. Het auditteam vraagt zich enigszins bezorgd af wat er gebeurt met afgestudeerden als de werkgelegenheid in de musicalsector verder afneemt. (Zie daarover verder standaard 2.)

Onderzoek

Aspecten van onderzoek doen en onderzoekend vermogen zijn in de uitwerking van meerdere competenties terug te lezen. Zo staat er bijvoorbeeld bij de competentie 'Analytisch vermogen' dat een musicus aangeeft wat hoofd- en bijzaken zijn van (muzikale) vraagstukken en dat hij in staat is auditief en/of genoteerd aangeboden muziek te analyseren. Voor de student Conservatorium staat hierover in de uitwerking in prestatie-indicatoren dat hij een muziekstuk op minimaal zijn beheersingsniveau analyseert op vorm, frasering en harmonie. Voor de student Muziektheater staat hierover in de uitwerking in prestatie-indicatoren, dat hij een theatertekst op minimaal zijn beheersingsniveau op inhoud en de uiteindelijke vormgeving analyseert.

Bij de competentie 'Innovatie' staat dat de musicus permanente aandacht heeft voor de eigen artistieke en vakmatige ontwikkeling en de vernieuwing daarin zoekt. In de uitwerking in prestatie-indicatoren staat daarover o.a. dat de student experimenteert met crossovers en aan de hand van zijn bevindingen voorstellen tot vernieuwing formuleert.

Bij de competentie 'Methodisch en reflectief handelen' staat dat de musicus zijn beroepsmatige gedrag evalueert als basis voor zijn verder handelen.

Het auditteam is van oordeel, dat het (leren) doen van onderzoek en het ontwikkelen van onderzoekend vermogen in beginsel duidelijk is verankerd in de competenties en de uitwerking in prestatie-indicatoren. De concrete uitwerking hiervan in het programma behoeft evenwel meer aandacht, aldus het auditteam. Daar zijn de beide afstudeerrichtingen mee bezig.

Internationale dimensie

Zoals al hierboven is vermeld, is één van de ambities van FHK - en dus ook van het Conservatorium en Muziektheater - om een internationale gemeenschap te zijn/te worden. De bachelor Muziek leidt in principe op voor het internationale werkveld en de competenties voldoen aan de eisen die het internationale werkveld stelt aan afgestudeerden.

Met name Fontys Muziektheater kent ook veel studenten uit Vlaanderen en Duitsland. Veel afgestudeerden van Muziektheater Regulier krijgen werk in de sector musical in Duitsland.

Conservatorium

Het Conservatorium streeft naar stevige internationale verbindingen en projecten om zich te kunnen profileren buiten de landsgrenzen en uitwisseling met docenten en studenten mogelijk te maken. Het Conservatorium wil in de verdere toekomst plaats bieden aan (internationale) festivals en gerelateerde conferenties.

Het Conservatorium heeft al contact met conservatoria in Porto (Portugal), Brno (Tsjechië) en Salamanca (Spanje). Het leggen van contact met Guidhall Londen en het Conservatorium van Madrid - beide interessant vanwege de kamermuziek - staat op de actiepuntenlijst.

Het Conservatorium heeft een eerste internationaal platform ingericht met het European Sinfonietta Project (Erasmus+ project). Daarnaast wil het in 2016 een Platform van Europese kamermuziekensembles ontwikkelen. Dat zijn interessante voornemens.

Het auditteam vindt het belangrijk dat het Conservatorium de meerwaarde van de (nieuwe) internationale contacten voor de docenten én studenten ook goed onderbouwt en dat het concrete doelen opstelt voor wat ze wil bereiken. Nu lijken sommige contacten wat willekeurig tot stand te zijn komen. Het management liet weten, daar aandacht voor te hebben.

Muziektheater

Muziektheater streeft ernaar zijn internationale betrekkingen meer aan te halen. Ze wil bijvoorbeeld meer gehoor geven aan de vraag om uitwisseling van docenten met Brussel en Wenen. Ook de reeds bestaande samenwerking met de grote Agenturen in Duitsland en de Masteropleiding aan het Royal College of Music in Londen, wil het intensiveren.

Ook Muziektheater wil in de verder toekomst plaats bieden aan (internationale) festivals en gerelateerde conferenties.

Contacten met het werkveld en vakgenoten

Het auditteam heeft geconstateerd dat het Conservatorium en Muziektheater op verschillende manieren contact onderhouden met vakgenoten en vertegenwoordigers vanuit het werkveld, waarbij o.a. gesproken wordt over de eisen aan de afgestudeerden en de opzet en inrichting van het programma. Dat gebeurt o.a. op de volgende manier:

- vertegenwoordigers van beide afstudeerrichtingen participeren in de landelijke overleggen van de bacheloropleidingen Muziek. Zoals al hierboven vermeld gaat Fontys Muziektheater samen met de andere twee opleidingen Muziektheater het gemeenschappelijk competentieprofiel herzien;
- gastdocenten uit binnen- en buitenland dragen bij aan het intensieve contact met het werkveld en aan de continue reflectie op de internationale beroepsstandaard;
- het Conservatorium kent een werkveldcommissie die bestaat uit verschillende partners uit het werkveld, zoals de wethouder van cultuur, het hoofd van een muziekschool, een collega van een ander conservatorium, een directeur van een podium en een succesvolle alumnus. Zij doen vanuit de verschillende perspectieven (politiek, educatief, hbo-onderwijs, podia, eigen beroepspraktijk) aanbevelingen aan de opleiding. Zo heeft de opleiding o.a. op advies van de commissie het eigen profiel opnieuw tegen het licht gehouden en de aandacht voor ondernemerschap versterkt;
- docenten van het Conservatorium werken in de (inter)nationale beroepspraktijk als uitvoerend musicus en docent en nemen hun ervaringen mee naar de opleiding;
- het Conservatorium is lid van de Association Européenne des Conservatoires (AEC). Studieleiders en sectorleider nemen jaarlijks deel aan de internationale conferentie en thematische conferenties rond bijvoorbeeld internationalisering en onderzoek.

Weging en Oordeel

De afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater hebben zich in de uitwerking van de eigen competenties gebaseerd op de tien competenties uit het landelijke opleidingsprofiel Muziek. Deze competenties voldoen aantoonbaar aan de eisen die het internationale werkveld aan afgestudeerden stelt. Beide afstudeerrichtingen hebben een duidelijk eigen profilering en geven op basis daarvan de opleiding een eigen kleur.

De profilering van het Conservatorium sluit goed aan op wat er van de afgestudeerden in het brede, zich voortdurend ontwikkelende werkveld wordt verwacht. Gezien het grote aantal studenten dat werk vindt in de sector musical, kan geconcludeerd worden dat dit ook geldt voor studenten Muziektheater.

Beide afstudeerrichtingen onderhouden ook nauwe contacten met het actuele werkveld over de opzet en inhoud van de opleiding.

Het hebben van een onderzoekende houding en het doen van onderzoek krijgt aandacht in de uitwerking van de verschillende opleidingscompetenties.

Beide afstudeerrichtingen werken aan het aanhalen/verstevigen van de bestaande internationale contacten (Muziektheater), het uitbreiden van de contacten met andere buitenlandse conservatoria (Conservatorium) en het uitwisselen van docenten (en studenten), opdat ze (in de verdere toekomst) een internationale gemeenschap kunnen zijn/worden.

Het Conservatorium en Muziektheater onderhouden over de competenties regelmatig contact met vakgenoten en vertegenwoordigers vanuit het (internationale) muziek- en theaterwerkveld.

Het auditteam beoordeelt deze standaard voor het Conservatorium en Muziektheater op grond van bovenstaande met een 'goed'.

4.2. Onderwijsleeromgeving

Standaard 2: Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting NVAO: De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen

Inhoud en vormgeving programma

▪ *Koppeling competenties – programma*

Het auditteam heeft geconstateerd, dat de beide afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater in een zogeheten CLOTS-schema¹⁶ duidelijk in beeld hebben gebracht wat de samenhang is tussen de competenties, leerdoelen, onderwijsactiviteiten, toetsing en bijbehorende studiepunten. Deze schema's laten zien, dat met de programma-opzet alle competenties volledig worden gedekt. Studenten van het Conservatorium en Muziektheater die dit programma doorlopen, kunnen alle benodigde competenties op het vereiste niveau ontwikkelen.

Het Conservatorium en Muziektheater hebben de tien competenties nader uitgewerkt in drie niveaus, die sturend zijn voor het onderwijs en de toetsing:

- i) hoofdfasebekwaam – leerjaar 1,
- ii) eindfasebekwaam – leerjaar 2 en 3
- iii) startbekwaam – leerjaar 4

Uiteraard zijn in de nadere uitwerking van de competenties verschillen te zien in verband met specifieke eisen van het beroep waarvoor de afstudeerrichting opleidt.

Het Conservatorium en Muziektheater hebben alle onderwijsactiviteiten inzichtelijk beschreven in de studiehandleidingen.

▪ *Opzet en inhoud van het programma*

Conservatorium

Het Conservatorium heeft als motto 'zet je muzikale verwondering om in een persoonlijk traject'. Het curriculum van het Conservatorium bestaat daarom uit twee basisjaren, gevolgd door twee jaren profilering met een programma dat - naast vaste onderdelen - op persoonlijke keuzes voor verbreding en/of verdieping is gebaseerd.

Het Conservatorium heeft het programma voor alle disciplines (klassieke muziek en lichte muziek) ingedeeld in dezelfde programmalijnen:

- i) hoofdvak - daarin krijgt de student les in het beheersen van zijn instrument. Dit gebeurt in individuele lessen, groepslessen, masterclasses en concerten. De studenten leren van hun docenten via het meester-gezel model. De docent coacht de student, volgt het ontwikkelingsproces van de student kritisch en geeft hem intensieve feedback;
- ii) theorie & schrijfvaardigheden en theorie & beschouwing - daarin krijgt de student een theoretisch en reflectief kader voor de musicus aangeboden, waarbij de docenten veel aandacht besteden aan de verbinding tussen theorie en praktijk. Omdat het Conservatorium in zijn profilering de nadruk wil leggen op de gemengde, brede beroepspraktijk, besteden de docenten aandacht aan verbreding en verdieping van andere muzikale vaardigheden dan alleen het uitvoeren.

¹⁶ CLOTS-schema: schema waarin de koppeling zichtbaar is gemaakt tussen de competenties-leerdoelen-onderwijseenheden-toetsing-studiepunten

Technisch, interpretatieve vaardigheden krijgen een voedingsbodem door vakken als muziektheorie, beschouwing en filosofie, geflankeerd door praktijkgerichte vakken als ensemble-leiding, arrangeren en ondernemen. Op het punt van de verbinding tussen theorie en praktijk wenst het Conservatorium nog verbetering aan te brengen en te zorgen voor meer samenhang tussen hoofdvak en theorie. Er is een pilot gestart waarin docenten van deze programmalijnen meer met elkaar samenwerken. Dat acht het auditteam een belangrijke ontwikkeling. Voor het gebruik en raadplegen van actuele literatuur is een literatuurlijst opgesteld met Nederlandse en Engelstalige bronnen.

- iii) praktische vakken - daarin verbreedt de student zich als musicus en ontwikkelt hij artistiek-ambachtelijke competenties. Dit komt o.a. tot uiting in de projecten.
- iv) beroepsoriëntatie - hierin maakt de student kennis met diverse aspecten van het toekomstig beroep. Beroepssituaties die professionele musici als kenmerkend ervaren, vormen de basis en de context voor het curriculum en de toetsing. De onderwijsactiviteiten zijn beroepsgericht. Voorbeelden hiervan zijn musiceren onder artistieke leiding, creërend en interpreterend samenspielen. Er is conform de eigen profilering van het Conservatorium, aandacht voor het spelen van kamermuziek. De docenten volgen de studenten hierbij het hele jaar op de voet en beoordelen hen op hun samenspel. Daarvoor heeft het Conservatorium een specifiek beoordelingsformulier ontwikkeld. Het eist dat alle studenten altijd bij deze activiteiten aanwezig zijn, anders mogen ze geen tentamen doen. Ook is er expliciet aandacht voor ondernemerschap in alle vier de studiejaar. Het auditteam acht dit een sterk element binnen het programma. Dat hoorde het auditteam ook terug van alumni en werkveldvertegenwoordigers. Door de hele opleiding heen krijgt de student les van docenten die nagenoeg allemaal nog werkzaam zijn in de beroepspraktijk en daardoor een goede verbinding kunnen leggen met het actuele werkveld;
- v) profilering performer of docent/performer - hierin kiest de student in het derde studiejaar voor één van beide profielen. De student die kiest voor het profiel 'performer' en zijn artistieke en vaktechnische competenties wil verdiepen, moet voldoen aan stevige eisen. Hij mag bijvoorbeeld geen studieachterstand hebben, moet voor zijn hoofdvak minimaal een 8 hebben en hij moet een motivatiebrief schrijven. De studenten die kiezen voor performer/docent ontwikkelen binnen deze programmalijn (Educatie) hun competentie 'Didactiek'. In deze educatieve lijn staat de stage nu centraal;
- vi) minor – hierin heeft de student een vrij in te vullen studieruimte van 30 EC. Studenten kunnen kiezen voor één van de vijf minoren van FHK, een andere minor van Fontys Hogescholen of een andere instelling. De studenten kunnen ook een eigen minor samenstellen uit modules van andere disciplines van de opleiding Muziek: de 'compositieminor' genaamd. Daarvoor overleggen de studenten met hun mentor over de invulling. De student moet dit voorstel ter goedkeuring voorleggen aan de examencommissie. In de praktijk blijkt dat veel studenten kiezen voor deze compositieminor en bijvoorbeeld skillslessen zang, drama of soundengineering of bandcoaching gaan volgen.

Naast de minor kan de student van het Conservatorium in het derde studiejaar voor 6 EC en in het vierde studiejaar voor 8 EC een keuzemodulenpakket samenstellen. Zo krijgen de studenten de mogelijkheid zich artistiek en inhoudelijk te oriënteren op en aan te sluiten bij recente ontwikkelingen in de beroepspraktijk.

Ten tijde van de audit was het Conservatorium nog volop bezig met de nadere uitwerking en implementatie van de visie en ambitie en de strategische doelstellingen van FHK zoals beschreven onder standaard 1. Zo werkt het Conservatorium aan het aanbrengen van meer samenhang tussen theorie en praktijk, de verdere ontwikkeling van een onderzoekende houding en het verder integreren van onderzoek in alle onderdelen van de opleiding, het realiseren van interdisciplinaire samenwerking en het verder versterken van internationale verbindingen (zie over deze aspecten verderop in de tekst.) Ook zijn nog niet alle docenten hier al even actief mee bezig (Zie onder het kopje 'personeel').

Het Conservatorium zorgt voor voldoende samenhang door een concentrische opbouw en opbouw in moeilijkheidsgraad. Zo bepaalt de docent in de hoofdvaklessen aanvankelijk het repertoire. Geleidelijk aan verschuift de verantwoordelijkheid voor de repertoirekeuze naar de student. Een ander voorbeeld is de thematische samenhang binnen de programmalijn Theorie & Beschouwing: de studenten zijn zowel in lessen en opdrachten Muziekgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis als bij beschouwing vanuit verschillende invalshoeken met dezelfde tijdsperiode bezig.

Het Conservatorium zorgt in de (theoretische) lessen voor een diversiteit aan werkvormen, zoals hoorcolleges, werkcolleges met individuele en groepsopdrachten, discussiepanels, gezamenlijke leessessies. Studenten geven elkaar feedback en reflecteren op hun eigen ontwikkeling. Zo ontwikkelen zij op verschillende manieren de benodigde kennis en vaardigheden.

Het Conservatorium zorgt voor een zo studeerbaar mogelijk programma door een evenwichtige verdeling van de contacturen en toetsen en herkansingsmogelijkheden over de verschillende periodes. Inherent aan een kunstvakopleiding besteden studenten veel tijd aan hun studie, aan hun creatieve ontwikkeling en aan zelfreflectie op hun eigen ontwikkeling om het beste uit zichzelf te halen. De studenten die het auditteam sprak, vonden het prettig dat zij elke acht weken een groot theoretische blok te krijgen met kleinere opdrachten in plaats van aan het einde van het studiejaar voor alle lessen tentamens. De praktijk - de (beoefening van de) muziek - en de toetsing daarvan kan daar dan omheen plaatsvinden.

Muziektheater

Zoals al onder standaard 1 is vermeld, richt de afstudeerrichting Muziektheater van Fontys zich op de zanger/acteur. Het richt zich op het ontwikkelen van een zeer goede stem én het vermogen een rol goed te interpreteren en neer te zetten.

Het programma is net als bij het Conservatorium ingedeeld in programmalijnen waarbij vakken gedurende vier jaar grotendeels gehandhaafd blijven. De twee belangrijkste pijlers zijn uiteraard de zang- en dramavakken:

- i) zang, drama en dans – hierin legt de student zich toe op het leren beheersen van de instrumenten stem en lichaam. Net als bij het Conservatorium leren de studenten van hun docenten via het meester-gezel model. Het team van docenten coacht elke student, volgt het ontwikkelingsproces van de student kritisch en geeft hem intensieve feedback;
- ii) theoretische en ondersteunende vakken - hierin krijgt de student een theoretisch en praktisch kader voor zijn artistiek handelen aangereikt. Ook maakt de student kennis met de verschillende aspecten van zijn toekomstig beroep, bijvoorbeeld door middel van auditietraining, masterclasses, voorstellingsbezoek e.d. Studenten krijgen ook les in de zangtalen Duits (Muziektheater Regulier en Klassiek) en Frans en Italiaans (Muziektheater Klassiek). Door de hele opleiding heen krijgt de student les van docenten die nagenoeg allemaal nog werkzaam zijn in de beroepspraktijk en daardoor een goede verbinding kunnen leggen met het actuele werkveld;
- iii) voorstelling – hierin past de student de door middel van de verschillende onderwijsactiviteiten verworven kennis en vaardigheden integraal toe in beroepssituaties. Dit gebeurt in de eindvoorstellingen in het laatste trimester van elk studiejaar waarbij de nadruk voor ieder studiejaar anders ligt;
- iv) minor – hierin heeft de student een vrij in te vullen studieruimte van 30 EC. Die kunnen de studenten net als de studenten van het Conservatorium invullen met een minor van FHK, Fontys of een andere instelling. Ook een compositieminor behoort voor studenten Muziektheater tot de mogelijkheden. (Zie verder onder het kopje Conservatorium.)

Zoals al onder standaard 1 is vermeld heeft Muziektheater de competentie 'Didactiek' ondergebracht in een extra-curriculair programma. Het biedt dat alumni aan als post-hbo-cursus. Zittende studenten kunnen dit onderdeel volgen in de vrije keuzeruimte of als extra-curriculaire module.

Muziektheater zorgt voor voldoende samenhang door een concentrische opbouw en opbouw in moeilijkheidsgraad. In jaar 1 (niveau 1) starten de docenten met de ontwikkeling van zang en drama. In de daarop volgende jaren werken de docenten aan de verfijning van deze vaardigheden, maar zetten zij ook in op intellectuele ontwikkeling en zelfontplooiing van de student. In het laatste studiejaar (niveau 3) komen alle vaardigheden samen. In een aantal vakken bereiden de docenten de studenten voor op de uitvoerende beroepspraktijk. Het hele programma komt samen in de eindvoorstelling aan het einde van elk studiejaar. Tevens is binnen elk studiejaar sprake van integratie van kennis, vaardigheden, houding en praktijk.

Voor Muziektheater is interactie met de beroepspraktijk van wezenlijk belang, maar het organiseert geen stages, omdat het daarin niet kan waarborgen dat de studenten de vereiste competenties kunnen ontwikkelen. Daarom creëert Muziektheater een gesimuleerde beroepspraktijk. Elk jaar werken de studenten mee aan een eindvoorstelling, aangepast aan hun niveau. Eerstejaars maken een kleine productie met een regisseur. Tweedejaars en derdejaars studenten werken met een gastregisseur. Tweedejaars treden op als ensemble, derdejaars spelen de hoofdrollen. De vierdejaars studenten maken individueel een eigen voorstelling met een zelfgekozen regisseur. (Zie daarover verder standaard 3 onder het kopje 'afstuderen'.)

Daarnaast zijn er binnen FHK voortdurend kleinere en grotere evenementen die de studenten zelf organiseren en waarin ze zelf spelen, zoals lunchvoorstellingen, voorstellingen tijdens de Nacht van de Kunsten, het Theateratelier.

Muziektheater zorgt voor een zo studeerbaar mogelijk programma door spreiding van de studielast en een evenwichtige verdeling van de contacturen over de verschillende periodes. Bij Muziektheater is de zwaarte van het programma regelmatig onderwerp van gesprek met de studenten. Studenten melden dat de studie zwaar is, maar wel te doen. De eindvoorstellingen zijn steeds geprogrammeerd in het laatste trimester en doorkruisen zodoende niet de andere onderwijsactiviteiten. In het kader van de studeerbaarheid heeft Muziektheater recent de minor verplaatst van het vierde studiejaar naar het tweede en derde studiejaar.

Onder andere naar aanleiding van interne en externe evaluaties heeft Muziektheater een aantal ambities geformuleerd. Zo wil het in studiejaar 2016-2017 in alle vier de leerjaren een pilot 'Ondernemerschap en Onderzoek' uit gaan voeren. Tevens is de curriculumcommissie naar aanleiding van de al eerder genoemde evaluatie onder alumni en werkveld, gestart met een bredere ontwikkeling/herziening van het curriculum. Daarin wil ze de sterke punten van het huidige programma behouden, zoals het werken met een combinatie van zangtechnieken passend bij stemsoort en persoonlijkheid van de student en het aansluiten van drama bij zang. Maar ze wil ook meer aandacht voor andere vaardigheden, zodat studenten theoretisch onderlegd zijn, onderzoekende vaardigheden ontwikkelen, ondernemerschap toepassen in het vormgeven van hun carrière en hun uitvoerende beroepspraktijk kunnen uitbreiden met het geven van zanglessen en het maken/coachen van muziektheatervoorstellingen.

Zoals al onder standaard 1 is vermeld, lijkt Muziektheater Regulier nu vooral een opleiding voor musical en kleinkunst en minder voor muziektheater. Het auditteam heeft geconstateerd, dat heel veel afgestudeerden een baan vinden in de musicalsector. Dat is natuurlijk fantastisch, maar wat gebeurt er als de werkgelegenheid in deze sector verder afneemt? Kunnen de studenten dan ook wat anders als in een musical spelen? Kunnen zij dan bijvoorbeeld ook zelf projecten initiëren en hebben zij voldoende geleerd om op meer dan één manier te zingen en te spelen, met expressie en techniek te spelen, spel te laten zien waar een dubbele laag in zit en waar je niet alles 1-op-1 hoeft te verbeelden?

Het auditteam heeft dat in de eindvoorstellingen die het heeft bekeken, niet gezien. Het auditteam beveelt de opleiding aan daarover in verband met de opzet en inhoud van het curriculum goed na te denken. De eerste gedachten en aanzetten daarover zag het auditteam al wel terug in de notitie over dit onderwerp naar aanleiding van eerste gesprekken van Fontys met de opleiding Muziektheater van ArtEZ.

Met het werkveld is ook gesproken over de perspectieven voor afgestudeerden van Muziektheater Klassiek. Een eerste kleine groep studenten studeert in juni/juli 2016 af. Gezien het politieke klimaat in Nederland waarin nog maar weinig gezelschappen subsidie krijgen, is het van groot belang dat studenten ondernemend zijn en (samen met anderen in het werkveld) eigen nieuwe producties kunnen creëren. Het werkveld ziet dat Fontys daarvoor oog heeft. Zoals al hierboven vermeld zal Muziektheater aan ondernemerschap, onderzoek en creërend vermogen meer aandacht gaan besteden. Dat is voor zowel studenten Muziektheater Regulier als Muziektheater Klassiek om de hierboven genoemde redenen van wezenlijk belang.

▪ *Onderzoek Conservatorium*

Het Conservatorium heeft in 2015 zijn visie op onderzoek neergelegd in een notitie over de onderzoekslijn. Het Conservatorium beoogt dat de studenten door de vier studie jaren heen een nieuwsgierige houding ontwikkelen en beschikken over goede (basis)onderzoeksvaardigheden. In de onderzoekslijn te verwerven de studenten nieuwe kennis en vaardigheden, leren zij doelgerichte vragen stellen en goed onderbouwde artistieke en interpretatieve keuzes te maken, muziek in context te plaatsen en zich te verbreden/verdiepen als artistieke professional. De onderzoekslijn komt niet in aparte colleges, maar geïntegreerd in de verschillende lessen aan bod. Het Conservatorium wenst hierin nog verbetering aan te brengen, door datgene wat nu impliciet aan onderzoeksactiviteiten wordt ondernomen, efficiënter en doelgerichter te laten verlopen. Daarvoor is het o.a. essentieel dat alle docenten aan het ontwikkelen van deze vaardigheden expliciet(er) aandacht besteden tijdens hun eigen lessen. Ook het voornemen van teamteaching van hoofddocent en theoriëdocent vanaf 2016-2017 kan in dit verband een positief effect hebben. Daardoor kunnen de docenten samen zorgen voor verbinding tussen theorie en beschouwing en de instrumentale lessen. Het auditteam acht dit belangrijke voornemens. Daarmee kan ook het niveau en de diepgang van de (afstudeer)onderzoeken verbeteren.

Muziektheater

Binnen Muziektheater is onderzoek doen een belangrijk element, daar de student zich voortdurend moet afvragen hoe hij zijn eigen expressie kan weergeven en het publiek kan aanspreken. Muziektheater kent twee vormen van onderzoek: i) zelfonderzoek waarbij de student antwoord zoekt op bovenstaande vragen en ii) traditioneel onderzoek, waarin de student houding en kennis ontwikkelt die hem helpt zijn vak goed onderbouwd uit te oefenen. Daarvoor doet de student bijvoorbeeld onderzoek naar acteermethoden, diverse stijlinterpretaties van het repertoire of verschillende zangmethoden en -technieken. Bij zijn eindvoorstelling doet de student onderzoek naar zijn eigen rol binnen de context van het stuk en de verhouding tot andere rollen.

Ook Muziektheater wenst onderzoek explicieter te maken in het curriculum. Het heeft daartoe al eerste aanzetten gedaan door onderzoeksaspecten aan bod te laten komen in de studiehandleiding voor niveau 3. Voor niveau 1 en 2 is dat in ontwikkeling.

In 2016-2017 start Muziektheater met de uitvoering van de pilot 'Ondernemerschap en Onderzoek' in alle vier de studie jaren. Daarin wil het onderwijs in een zelfsturende en vraaggerichte vorm ontwikkelen voor deze twee vermogens. Maatwerk dus.

Het auditteam acht dit belangrijke voornemens en heeft vertrouwen in het lopende proces. Daarmee kan ook de theoretische onderbouwing van de keuzes van de student o.a. in het kader van het afstuderen, verbeteren/verdiepen.

- *interdisciplinaire projecten*

Naast de vaste onderdelen in de programma's van de beide afstudeerrichtingen, staan er interdisciplinaire projecten op het rooster; ook met andere opleidingen van FHK.

De studenten die het auditteam sprak, vertelden dat zij aanvankelijk niet zo enthousiast waren over deze projecten, omdat deze wat kunstmatig van bovenaf waren opgelegd. Studenten die nog maar net zijn gestart met hun studie voor uitvoerend musicus moesten al met andere uitvoerende musici projectmatig samenwerken. In de opleidingscommissie is hierover overlegd. Studenten zien wel meerwaarde van het samenwerken met andere disciplines als er slimme en voor hen interessante combinaties worden gemaakt, bijvoorbeeld uitvoerend musicus met een singersongwriter of studenten Muziektheater Klassiek met studenten klassiek zang of studenten muziektheater regulier met studenten lichte muziek.

- *Internationale dimensie*

Zoals al onder standaard 1 is beschreven, zijn de beide afstudeerrichtingen aantoonbaar bezig met het aanhalen/verstevigen van de bestaande internationale contacten (Muziektheater), het uitbreiden van de contacten met andere buitenlandse conservatoria (Conservatorium), het uitwisselen van docenten (en studenten) en het in de verdere toekomst zijn/worden van een internationale gemeenschap. Het is belangrijk dat het Conservatorium en Muziektheater voortgaan op deze ingeslagen weg en deze internationale verbindingen realiseert/verstevigt.

- *Toelating/intake, aansluiting en doorstroom*

Naast de wettelijke toegangseisen, kennen de beide afstudeerrichtingen een uitgebreide en zorgvuldige intake/toelatingsprocedure.

Studenten die naar het Conservatorium willen, moeten auditie doen voor het hoofdvak.

Daarnaast krijgen studenten Lichte Muziek een toets improviserend vermogen en krijgen alle studenten een toets solfège en algemene muziekleer. Een commissie van minimaal twee hoofdvakdocenten beoordeelt de kandidaten op grond van criteria als presentatie, te verwachten ontwikkelbaarheid, muzikale vermogens en technisch/fysieke vermogens.

Voor studenten die de opleiding Muziektheater willen volgen, is er een uitgebreide toelatingsprocedure in drie rondes met verschillende opdrachten/tests. Na elke ronde vallen de minder geschikte kandidaten af. De commissie bestaat uit minimaal twee examinatoren per onderdeel, die de studenten toetsen op de technische, fysieke en artistieke aanleg en vaardigheid.

Het auditteam is van oordeel, dat zowel het Conservatorium als Muziektheater hiermee goed borgen, dat alleen potentieel geschikte kandidaten aan de opleiding mogen beginnen.

FHK biedt een eenjarige vooropleiding Muziektheater en een voorbereidende klas voor studenten Conservatorium die nog een of twee jaar nodig hebben om het toelatingsniveau te bereiken. Daarnaast kent het Conservatorium de Young Musicians Academy voor getalenteerde en gemotiveerde jonge musici in de leeftijd van 10-17 jaar. Dat biedt mooie, extra mogelijkheden die zorgen voor een goede aansluiting op de hoge eisen van de opleiding. Daarnaast heeft de opleiding Muziek veel contact met het centrum voor kunsteducatie Factorium Podiumkunsten in Tilburg over studenten die zich willen voorbereiden op het Conservatorium en Muziektheater.

Omdat er bij de toelating al een forse selectie plaatsvindt, is de uitval uit de propedeuse en de hoofdfase niet hoog, zeker niet bij Muziektheater. Het Conservatorium borgt via het mentoraat dat studenten niet teveel vertragen. Studenten willen nog wel eens langer of hun studie doen om 'eruit te halen wat erin zit'.

- *Tevredenheid studenten, alumni en werkveld over het programma*

Over het algemeen zijn studenten zeer tevreden over het geboden programma. Alleen de studenten van de afdeling lichte muziek/jazz, merkten op dat het huidige aantal medestudenten (te) klein is om het samenspelen goed gestalte te kunnen geven.

Ze zagen de laatste twee jaren studenten tussentijds auditie doen en vertrekken naar andere conservatoria o.a. vanwege het feit, dat daar meer studenten lichte muziek/jazz aanwezig zijn. Het auditteam vindt dit zorgelijk en beveelt het Conservatorium aan hiervoor een oplossing te vinden. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door samenwerking met de andere conservatoria te zoeken, zodat het kan borgen dat de studenten de benodigde competenties op het gebied van samenspel goed kunnen blijven ontwikkelen.

De alumni en vertegenwoordigers vanuit het werkveld waren zeer te spreken over de opzet en inhoud van het programma en de voorgenomen en deels al gerealiseerde wijzingen. Met name over de huidige aandacht voor ondernemerschap bij het Conservatorium waren alumni en werkveld zeer positief.

Personeel

De afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater worden verzorgd door enthousiaste, goedgekwalificeerde docenten en gastdocenten. De docenten beschikken met elkaar over een breed en gevarieerd palet aan kennis en expertise.

De opleiding Muziek eist van de docenten dat zij beschikken over uitstekende muzikale (en theatrale) kwaliteiten. Ook moeten zij een verbinding kunnen leggen met de beroepspraktijk. In de audit is gebleken, dat veel docenten beschikken over relevante beroepservaring. De meeste docenten hebben naast hun baan als docent een eigen concert- of muziektheaterpraktijk in binnen en/of buitenland. Daarnaast zijn velen nog werkzaam bij andere kunstvakopleidingen, muziekscholen of centra voor de kunsten of hebben een privépraktijk. Al deze ervaringen brengen zij in hun eigen lessen in. Door de vele contacten met het werkveld bieden zij studenten tevens toegang tot een professioneel netwerk.

Uit de evaluaties en de gesprekken met studenten, blijkt dat zij de kwaliteit van hun docenten zeer waarderen. Een aantal studenten meldde in het auditgesprek, dat zij vanwege een bepaalde docent specifiek voor het Conservatorium van Fontys hadden gekozen. Aan het kritiekpunt met betrekking tot de didactische bekwaamheid van sommige docenten van het Conservatorium, besteedt de opleiding al aandacht. (Zie hieronder.) De studenten lichte muziek/jazz merkten nog op dat sommige docenten weinig aanwezig zijn (1,5 uur per week), omdat deze afdeling zo klein is i.c. zo weinig studenten en docenten heeft. Soms is dat lastig. Het auditteam beveelt het Conservatorium ook hier nog eens naar te kijken.

Het auditteam heeft geconstateerd dat de opleiding Muziek veel aandacht besteedt aan professionalisering. Alle docenten houden hun eigen vakspecifieke ontwikkeling goed bij. Het management faciliteert hen daarin ook. Zo konden bijvoorbeeld docenten Muziektheater een cursus nieuwe zangtechnieken of belcanto of dansles volgen en studiereizen naar Wenen en Londen maken. Docenten Conservatorium konden een cursus Complete Vocal Technique volgen of een cursus leren omgaan met muzieknotatiesoftware. Daarnaast bezoeken docenten congressen en seminars en verzorgen zij regelmatig gastlessen en masterclasses aan andere conservatoria in binnen- en buitenland.

De opleiding vindt het belangrijk dat alle docenten beschikken over didactische vaardigheden en toetsdeskundigheid. De (nieuwe) docenten die daarover nog niet beschikken, kunnen daartoe trainingen op maat volgen bij het FHK-College. De onderwijskundige die betrokken is bij deze trainingen, coacht de (nieuwe) collega's en gaat indien gewenst op lesbezoek. Dat is een mooie aanvulling op het aanbod. Het uiteindelijke doel is dat alle docenten de Basis Kwalificering Onderwijs (BKO) bezitten. Daarin is de Basis Kwalificering Examinator (BKE) opgenomen.

Daarnaast verwacht Fontys en dus de FHK van de docenten dat zij over een masterdiploma (of een vergelijkbare graad) beschikken. Ten tijde van de audit lag het percentage masters bij het Conservatorium op 66% (37 docenten) waarvan 1 docent een PhD had. Bij Muziektheater heeft 69% (24 docenten) een master waarvan 6 docenten met een PhD. Docenten die nu bezig zijn met een master grijpen hun studie tevens aan om interessante, actuele onderwerpen te onderzoeken, die hun eigen les- of uitvoeringspraktijk en/of de opleiding Muziek en/of FHK kunnen verrijken.

FHK-breed zijn er twee lectoraten 'Stedenbouw' en 'Arts&Society' die (samen met docenten) onderzoek doen. Deze lectoraten waren voor de opleiding Muziek nogal op afstand, maar daarin is verandering zichtbaar. Naast deze twee lectoraten komt er een nieuw lectoraat 'Interdisciplinair Learning Strategies'.

Tijdens de audit is ook stilgestaan bij het curriculum dat in verband met de gekozen profilering en de drie strategische doelen, herzien wordt. De docenten die het auditteam sprak, meldden dat zij daarover met elkaar regelmatig in gesprek zijn. Zij nemen daarbij de enkele docent die nog vooral gaat/staat voor zijn eigen hoofdvak, mee in de beweging die het Conservatorium en Muziektheater nu willen maken. Ook de studenten spelen hierin een rol, door met andere, actuele vraagstukken naar hun docenten te komen.

Voorzieningen

Alle opleidingen van Fontys Hogeschool voor de Kunsten (FHK) zijn ondergebracht in één gebouw nabij de Concertzaal en verschillende grote en kleine theaters in Tilburg. Het feit, dat al de opleidingen dicht bij elkaar zitten, maakt het goed mogelijk cross-overs te organiseren en waar nodig/gewenst gebruik te maken van elkaars faciliteiten en faciliteiten te delen.

De faciliteiten waarover het Conservatorium en Muziektheater beschikken zijn indrukwekkend: grotere en kleinere zalen voor repetities, samenspel en uitvoeringen, lokalen voor lessen aan grotere en kleinere groepen en lessen aan individuele studenten, veel studieruimtes die bijna allemaal zijn voorzien van een piano of oefenvleugel. Op de verdieping onder de grond zijn de geïsoleerde oefenruimten voor de studenten Jazz en de Rockacademie. Daar zijn tevens twee opnamestudio's die studenten kunnen gebruiken als zij kiezen voor het keuzevak studietechniek.

Studenten (en docenten) kunnen oefenruimten reserveren. Het gebouw is van maandag tot en met zaterdag open van 's morgens 8 uur tot 's avonds 10 uur, zodat zij ook 's avonds en deels in het weekend gebruik kunnen maken van de faciliteiten voor zelfstudie of samenspel.

In het gebouw is een mediatheek waar studenten en docenten o.a. vakliteratuur, bladmuziek, theaterteksten, dvd's en databanken kunnen raadplegen en/of lenen.

De informatievoorziening over de inhoud en organisatie van de opleiding en de studievoortgang acht het auditteam in orde. Studenten kunnen op de portal alle benodigde informatie vinden.

De SLB'er bespreekt met elke student regelmatig zijn studievoortgang en de student kan zijn voortgang en de beoordelingen inzien via het digitale studievolgprogramma Progress.

Aandachtspunt – zo blijkt uit de gesprekken met de studenten – is de communicatie vanuit het instituut (FHK). Ten tijde van de audit kregen de studenten bijvoorbeeld alle informatie via de mail bestemd voor alle studenten van FHK. Door de (te) grote stroom aan informatie missen zij soms belangrijke zaken die alleen de eigen opleiding aangaan. De communicatie vanuit de opleiding zelf, verloopt veelal wel naar wens. Ook het aankondigen van activiteiten/voorstellingen via posters en het informeren van specifieke samenwerkingsprojecten als de Fledermaus via Facebook werkte wel.

Weging en Oordeel

Het auditteam is van oordeel, dat de afstudeerrichtingen Conservatorium en Muziektheater een beroepsgericht programma bieden dat wordt verzorgd door enthousiaste, goedgekwalificeerde docenten en gastdocenten. De docenten bezitten met elkaar een breed en gevarieerd palet aan kennis en expertise. Er is veel aandacht voor professionalisering. Daarover is het auditteam positief. Veel docenten beschikken over relevante beroepservaring. Al deze ervaringen brengen zij in hun eigen lessen in. Studenten waarderen de kwaliteit van hun docenten zeer.

Ten tijde van de audit was het Conservatorium nog volop bezig met de nadere uitwerking en implementatie van de visie en ambitie en de strategische doelstellingen. Punten waaraan het Conservatorium nog wil en moet werken om ambities en doelstellingen waar te maken, zijn het aanbrengen van meer samenhang tussen theorie en praktijk, de verdere ontwikkeling van een onderzoekende houding en het verder integreren van onderzoek in alle onderdelen van de opleiding, het realiseren van interdisciplinaire samenwerking en het verder versterken van internationale verbindingen. Ook is de (te) geringe omvang van de afdeling lichte muziek/jazz nog een belangrijk aandachtspunt.

Het programma van Muziektheater biedt de studenten veel mogelijkheden zich te ontwikkelen tot zanger/acteur. Sterk element is de eindvoorstelling aan het einde van elk studiejaar, waarin de studenten op een steeds hoger niveau werken aan de ontwikkeling van hun competenties. Het is belangrijk dat Muziektheater zijn plannen voor het verder ontwikkelen van een onderzoekende houding en ondernemerschap realiseert in alle vier de studie jaren. Het programma van Muziektheater biedt op dit moment waar de studenten en het werkveld behoefte aan hebben. Maar het auditteam beveelt Muziektheater Regulier aan goed na te denken over de consequenties voor het curriculum als de sector musical verder afneemt.

Studenten zijn over het algemeen tevreden over het programma. Ook het werkveld en alumni zijn tevreden. Met name de aandacht die de beide afstudeerrichtingen nu besteden (Conservatorium)/gaan besteden (Muziektheater) aan ondernemerschap, achten zij zeer belangrijk voor de studenten om zich staande te houden in de huidige, veranderende beroepspraktijk.

Het auditteam is van oordeel, dat het Conservatorium en Muziektheater beschikken over zeer goede ruimtelijke en materiële voorzieningen.

Op grond van de sterke punten (beroepsgericht programma, aandacht voor ondernemerschap, goed gekwalificeerd personeel), maar met in achtneming van de punten (nadere uitwerking van de voorbereiding op een gemengde, brede beroepspraktijk, samenhang theorie en praktijk, verdere ontwikkeling van een onderzoekende houding) waaraan het Conservatorium nog wil en moet werken, komt het auditteam tot een oordeel ruim 'voldoende' voor het Conservatorium.

Op grond van het nauw op de huidige beroepspraktijk van musical- en muziektheater aansluitende programma, de tevredenheid van het werkveld, alumni, studenten over dit programma en het goed gekwalificeerde personeel, komt het auditteam tot een oordeel 'goed' voor Muziektheater. De nog gewenste explicietere aandacht voor onderzoek en ondernemerschap, acht het auditteam belangrijk, maar dit staat een oordeel 'goed' voor Muziektheater niet in de weg.

4.3. Toetsing

Standaard 3: De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing

Toelichting NVAO: De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk. De examencommissie van de opleiding borgt de kwaliteit van de tentaminering en examinering.

Bevindingen

Systeem van toetsen en beoordeling

Het Conservatorium en Muziektheater hebben hun toetsbeleid duidelijk beschreven. Beide afstudeerrichtingen gaan uit van competentiegericht onderwijs en wensen de ontwikkeling van de student, zijn geleidelijk groei van kennis, vaardigheden en houding gedurende de studiejaren goed te monitoren. Docenten geven studenten daarom voortdurend feedback. Ook de reflectie van de studenten op hun eigen ontwikkeling is hierbij onontbeerlijk.

Bij beide afstudeerrichtingen heeft de competentietoetsing (formatief en summatief) een integraal karakter, waarbij de authentieke beroepssituatie het uitgangspunt is. Daarnaast toetsen de docenten de kennis-, vaardigheids- en houdingsaspecten ook afzonderlijk.

Zowel het Conservatorium als Muziektheater maken gebruik van een mix van summatieve toetsvormen: vaardigheidstoetsen, schriftelijke/mondelinge kennistoetsen, opdrachten, verslagen en procesbeoordelingen.

Over het algemeen toetsen de docenten de theoretische vakken door middel van kennistoetsen en opdrachten. Bij musiceer- en dramavakken gebeurt dat met vaardigheidstoetsen in de vorm van presentaties, voorstellingen en concerten. Docenten beoordelen zowel het 'product' als het 'proces'. In het kader van 'voortdurende' feedback geven zorgen het Conservatorium en Muziektheater voor voldoende presentatiemomenten door het jaar heen.

De summatieve mix van toetsen vult het Conservatorium aan met een drietal portfolioassessments aan het einde van de propedeuse, de hoofdfase en de afstudeerfase. Daarmee verifiëren de docenten de overall groei en ontwikkeling van de student.

Bij Muziektheater zijn de portfolioassessments onderdeel van de drie competentie-examens. Het Conservatorium zorgt ook voor een goede spreiding van de toetsmomenten: na elke onderwijsperiode volgt een toetsweek.

Bij Muziektheater geldt een andere verdeling. Zoals al onder standaard 2 is vermeld, is bij Muziektheater elk laatste trimester van het studiejaar gewijd aan een eindvoorstelling. Het gevolg hiervan is dat alle andere summatieve toetsen plaatsvinden aan het einde van de eerste twee trimesters. Uit evaluaties is gebleken, dat studenten dat als belastend ervaren.

Muziektheater wil daarom het aantal summatieve toetsen terugdringen en meer formatief gaan toetsen. Met ingang van 2016-2017 zal het per vak nog maar één summatieve toets per studiejaar afnemen. Dat acht het auditteam een goed voornemen.

Borging validiteit, betrouwbaarheid en inzichtelijkheid

Het auditteam heeft geconstateerd dat het Conservatorium en Muziektheater op verschillende manieren de validiteit, betrouwbaarheid en inzichtelijkheid van het toetsen en beoordelen borgt:

- het Conservatorium en Muziektheater hebben de competenties geoperationaliseerd in prestatie-indicatoren en uitgewerkt in leerdoelen per module. Per module hebben zij aangegeven welke competentie wordt getoetst, welke leerdoelen er zijn, wat de toetsvorm is en wat de beoordelingscriteria zijn van de toets;
- docenten spreken regelmatig met elkaar over de interpretatie van de beoordelingscriteria om de objectiviteit van het beoordelen van de (artistieke) kwaliteit van de student te verhogen;
- de examencommissie van Fontys Hogeschool voor de Kunsten borgt de kwaliteit van het toetsen en beoordelen. De toetscommissies van de academies Muziek en Muziektheater zien

actief toe op de kwaliteit van (de ontwikkeling van) de toetsen en de resultaten daarvan. (Zie verder onder het kopje 'examencommissie');

- studenten worden altijd individueel beoordeeld;
- bij de beoordeling van de vaardigheidstoetsen is altijd een commissie van minimaal twee beoordelaars betrokken. Zij geven een oordeel over het vaktechnische én het artistieke niveau van de student. Door de inzet van meerdere beoordelaars borgt de opleiding de intersubjectiviteit; iets dat binnen het kunstvakonderwijs van wezenlijk belang is. De docenten bespreken de op de beoordelingsformulieren gegeven oordelen met elkaar en komen op deze wijze achteraf tot een eensluidende beoordeling;
- bij de beoordeling van de afstudeervoorstellingen is altijd minimaal één externe deskundige/examinator vanuit het werkveld aanwezig. De beoordelingscommissies kent een voorzitter, die de beraadslagingen leidt en de kwaliteit van de beoordeling bewaakt.

Beide afstudeerrichtingen menen dat de docententeams nog verbetering kunnen en moeten aanbrengen door hun eigen controlerende rol in toetsontwikkeling en –uitvoering structureler in hun werkwijze op te nemen. Daarom besteden de docenten onder leiding van Fontys experts op studiemiddagen aan dit aspect expliciet aandacht, zodat zij deze rol met ingang van 2016-2017 kunnen vervullen.

Uit evaluaties is gebleken, dat de studenten tevreden tot zeer tevreden zijn over het toetsen en beoordelen.

Het auditteam heeft zelf een steekproef van toetsen bekeken. Uit de bestudeerde toetsen blijkt een aantoonbare opbouw in complexiteit over de jaren heen. Per vak is er een beoordelingsformulier met verschillende competenties en criteria. De docenten hebben op de beoordelingsformulieren duidelijke feedback geschreven, die de student helpt bij/ richting geeft aan zijn verdere ontwikkeling.

Het is het auditteam opgevallen dat studenten van het Conservatorium waarvan het de gemaakte toetsen inzag, bijna allemaal scoren tussen de 7 en 8,5. Het auditteam beveelt het Conservatorium daarom aan te onderzoeken of de criteria wel voldoende discrimineren. Daarnaast beveelt het auditteam het Conservatorium aan nog eens te kijken naar het vak 'Harmonie' en de wijze waarop dat nu getoetst wordt. De toets sluit weliswaar aan bij de leerdoelen, maar is in de ogen van het auditteam niet meer relevant voor vandaag, te weinig praktijkgericht met te weinig focus op stijlbewustheid.

De toetsen Muziektheater die het auditteam inzag - waaronder toetsen repertoirekennis - waren qua vorm en inhoud passend bij de leerdoelen. De toetsen waren correct beoordeeld.

Examencommissie

Het auditteam heeft geconstateerd, dat de examencommissie een stevige rol vervult in de borging van de kwaliteit van het toetsen en beoordelen. De examencommissie heeft gezag en is goed georganiseerd.

Fontys Hogeschool voor de Kunsten (FHK) heeft een centrale examencommissie met daaronder beleidskamers per sector. De voorzitters van de beleidskamers hebben zitting in de centrale examencommissie. De centrale examencommissie kent een onafhankelijk voorzitter en een ambtelijk secretaris. In de commissie zit ook een lid met toetsexpertise. De leden van de beleidskamers zijn afkomstig van de afzonderlijke opleidingen. Elke opleiding levert één lid.

De examencommissie heeft de afgelopen jaren al veel zaken aangepakt. Zo is er bijvoorbeeld hard gewerkt aan het vrijstellingenbeleid. Dat is nu goed op orde en duidelijk voor alle betrokkenen (docenten en studenten). Ook is er fors ingezet op professionalisering van docenten op het gebied van toetsen en beoordelen, o.a. via cursussen waarmee de docenten de Basis Kwalificatie Onderwijs (BKO) kunnen behalen. Daarin is de Basis Kwalificatie Examinering (BKE) opgenomen. Dat zijn sterke punten.

De beleidskamers van de sector Muziek en Theater wijzen jaarlijks de examinatoren aan op basis van vastgelegde criteria. Bij gebleken ongeschiktheid trekt de commissie de bevoegdheid

tot het afnemen van examens door een docent weer in. Het is goed dat de commissie daarop zo scherp let.

Daarnaast behandelt de commissie de verzoeken van studenten van het Conservatorium, Muziektheater om de zogenoemde 'compositieminor' te mogen volgen. Een onderwerp waar de commissie ten tijde van de audit mee bezig was, was (de haalbaarheid van) de invoering van een eenjarige propedeuse, omdat studenten in de ogen van de opleiding (te) lang doen over hun propedeuse.

Maar er moet nog meer gebeuren. De commissie is in control, maar het rondmaken van de PDCA-cyclus behoeft nog aandacht. Ze vertelde dat ze goed de vinger aan de pols wil houden of het management de voorstellen van de commissie ook daadwerkelijk implementeert. Het auditteam beveelt de commissie in dit verband aan ook te monitoren of de ingezette veranderingen in het curriculum - bijvoorbeeld met betrekking tot het leren doen van onderzoek - ook het gewenste effect hebben op het gerealiseerde niveau. Tevens zou de commissie meer gebruik kunnen maken van de bevindingen van de vele externe examinatoren met betrekking tot het gerealiseerde niveau en deze bevindingen gebruiken bij de analyse om terug te blikken. Daarnaast gebeurde/ gebeurt nog veel impliciet. Weinig is nog vastgelegd, zo schrijft de commissie zelf in haar jaarverslag. Het auditteam heeft er echter vertrouwen in dat de commissie voortvarend verder gaat op de reeds ingeslagen weg.

Het Conservatorium en Muziektheater kennen allebei ook een toetscommissie, die bestaat uit de studieleider, de medewerker kwaliteitszorg en twee docenten. De toetscommissie ziet toe op de kwaliteit van de ontwikkeling van de toetsen en op het juiste gebruik van de beoordelingsformulieren. De toetscommissie controleert toetsen van nieuwe programma-onderdelen en (bestaande steekproefsgewijs) vooraf en de resultaten van bestaande toetsen steekproefsgewijs achteraf. Dit laatste doet zij o.a. op basis van studentevaluaties. De toetscommissies brengen periodiek verslag uit aan de examencommissie over de wijze waarop de opleiding invulling geeft aan het geformaliseerde toetsbeleid.

Afstuderen

Het afstuderen bestaat uit:

Conservatorium

- een examenconcert ('het eindexamen' genoemd) onderbouwd door een plan van aanpak, bestaande uit een verantwoording van het artistieke concept en een theoretische verantwoording. Hiermee legt de student verantwoording af over hun domeinspecifieke kennis en onderzoekend vermogen. Het Conservatorium stelt duidelijke eisen aan het programma van het examenconcert wat betreft tijdsduur, niveau van het repertoire, de inhoud en opbouw van het programma en de genres. Ook stelt het eisen aan de organisatie en presentatie van het concert. De beoordelingscommissie bestaat uit vijf deskundigen, waaronder een voorzitter en een externe beoordelaar;
- het derde en afsluitende portfolio-assessment op basis van een showcase met bewijzen voor een aantal competenties en een reflectieverslag over het examenconcert, een presentatie van de student en een gesprek met twee assessoren.

Muziektheater

- een performance-assessment in de vorm van een soloproductie – een muziektheatrale voorstelling - onderbouwd door een artistieke verantwoording, een regieconcept en een productioneel concept (begroting). Na goedkeuring door het docententeam, is het voor een student ook mogelijk af te studeren in een hoofdrol in een professionele productie. De beoordelingscommissie bestaat uit vier deskundigen, waaronder een externe beoordelaar vanuit de verschillende disciplines zang, drama en muzikaal begeleider. De commissie wordt voorgezeten door een voorzitter. Van de externe beoordelaar wordt verwacht dat hij met 'werkgevers-ogen' kijkt, luistert en oordeelt;
- een portfolio-assessment op basis van een showcase met bewijzen en een reflectieverslag inclusief een verslag van het ontwikkelproces van de soloproductie, een presentatie van de student en een gesprek met twee assessoren.

Weging en Oordeel

Het auditteam is van oordeel dat het Conservatorium en Muziektheater op een valide, betrouwbare en inzichtelijke wijze toetsen en beoordelen met behulp van een passende mix aan toetsvormen. Sterke punten zijn het intersubjectief beoordelen, het kalibreren over de oordelen en het geven van duidelijke feedback aan de studenten. Daar waar nodig/gewenst treffen de beide afstudeerrichtingen verbetermaatregelen, zoals de professionalisering van docenten en het vervullen van een controlerende rol bij het toetsen (Conservatorium en Muziektheater) of de aanpassing van de hoeveelheid summatieve toetsen (Muziektheater). Het auditteam heeft ook zelf vastgesteld, dat de toetsen op niveau zijn.

De studenten zijn tevreden tot zeer tevreden over het toetsen en beoordelen.

De examencommissie borgt de kwaliteit van het toetsen en beoordelen. De commissie heeft gezag, is goed georganiseerd en heeft in de afgelopen jaren al veel zaken aangepakt. Het is belangrijk dat de commissie doorgaat op de ingeslagen weg. De toetscommissies vervullen een belangrijke rol in het actief toezien op de kwaliteit van het toetsen en beoordelen.

Het auditteam beoordeelt het Conservatorium en Muziektheater op basis van de bovengenoemde sterke punten met in achtneming van enkele verbeterpunten en ontwikkelpunten als 'goed' voor deze standaard.

4.4. Gerealiseerde eindkwalificaties

Standaard 4: De opleiding toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting NVAO: Het gerealiseerde niveau blijkt uit de resultaten van tussentijdse en afsluitende toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren *Conservatorium*

Op de in februari 2016 gehouden alumnidag is gebleken dat op een enkeling na, iedere afgestudeerde werkzaam is in de beroepspraktijk als uitvoerend musicus, docent, ondernemer, marketingexpert, beleidsadviseur of projectleider. Ook de alumni die het auditteam sprak, hadden een gemengde beroepspraktijk. Ze waren tevreden over de aandacht die Fontys nu besteedt/gaat besteden aan ondernemerschap, creatie en interdisciplinair werken. Dat hadden de meeste alumni die het auditteam sprak nog gemist.

Daarnaast stromen jaarlijks gemiddeld 45% van de studenten door naar de master of Music van Fontys en stromen circa 2 afgestudeerden per studiejaar door naar andere masters. Dat is ook een indicatie voor het gerealiseerde niveau.

Muziektheater

Zeer veel afgestudeerden van Muziektheater Regulier krijgen direct na afstuderen - en sommigen zelfs al in het laatste studiejaar - een baan aangeboden in een musical- of muziektheaterproductie (opera, operette) in het binnenland en heel vaak in het buitenland. Eén van de grote 'afnemers' is de organisatie Deutsche Agentur, die meldt dat de studenten van Muziektheater opvallen vanwege hun sterke ambachtelijkheid, hun samenwerkend vermogen en het feit dat zij goed zijn voorbereid op de muziektheaterpraktijk. Dit oordeel wordt ondersteund door evaluaties van de externe beoordelaars en de werkveldvertegenwoordigers die het auditteam sprak.

Ook vanuit Muziektheater stromen jaarlijks gemiddeld 4 studenten door naar de eigen master of Music van Fontys en gaan gemiddeld 2 afgestudeerden elders een master volgen. Ook komt het voor dat afgestudeerden eerst het werkveld ingaan en later terugkomen om aan een master te beginnen.

Eigen oordeel auditteam gerealiseerd niveau

Om zich een beeld te vormen van het gerealiseerde niveau heeft het auditteam van in totaal twintig studenten die in 2013-2014 respectievelijk 2014- 2015 afstudeerden aan de bacheloropleiding Muziek - het Conservatorium, Muziektheater en Rockacademie - eindwerken bekeken. (Zie voor Rockacademie verder het separaat geschreven beoordelingsrapport.)

Conservatorium

Het auditteam beoordeelde van acht studenten van het Conservatorium de eindwerken, verdeeld over de verschillende disciplines binnen de klassieke muziek en de lichte muziek. Daarnaast woonde het auditteam op de avond van 9 mei 2016 het eindexamen bij van een student fluit, gevolgd door de beraadslaging van de beoordelingscommissie.

De eindwerken bestonden uit een registratie van de eindpresentatie van de student - het eindexamenconcert - een schriftelijke verantwoording van het artistieke concept en een vormanalyse van de uit te voeren werken. Van een aantal studenten was ook een portfolio/showcase aanwezig, waarin de student o.a. een eigen website, een cv, een actuele agenda met muzikale activiteiten, promotiemateriaal, het examenplan, het reflectieverslag over het examenconcert en andere vormen van bewijs had opgenomen.

Het auditteam is over het algemeen positief over het gerealiseerde vaardigheidsniveau, zij het dat de techniek (toonvorming, intonatie) en/of expressie en performance van sommige studenten verbetering behoeft. Tevens wil het auditteam ervoor pleiten dat een deel van het eindexamen een brede toets is op verschillende speeltechnieken en stijlen. In het huidige curriculum toetst het Conservatorium deze breedte aan het einde van het derde studiejaar en zijn de studenten vrij in de eigen artistieke invulling van het eindexamen. In een aantal eindconcerten die het auditteam beluisterde, hadden de studenten zich gefocust op één stijlperiode. Bij deze studenten was de brede beheersing van de artistieke/ambachtelijke competentie op het gewenste niveau bij het eindexamen lastig(er) waar te nemen. Het auditteam is net als het Conservatorium een voorstander van een persoonlijk traject, maar geeft het Conservatorium om bovengenoemde reden toch een wijziging in het eindexamen ter overweging mee.

De becijfering is in de ogen van het auditteam aan de hoge kant. Het auditteam beoordeelde de studenten lager, maar zeker voldoende en sommigen waren goed. Het bijgewoonde presentatieconcert ten tijde van de audit - uitgevoerd door studenten en docenten van de verschillende disciplines binnen het Conservatorium (en Muziektheater) - toont eveneens aan dat de studenten die bij Fontys afstuderen van voldoende tot goed niveau zijn.

De schriftelijke verantwoording van het artistieke concept en de vormanalyse behoeven bij de meeste studenten nog verbetering. Er zou nog meer aandacht mogen komen voor achtergrondinformatie en inhoud en studenten zouden meer de diepte in mogen gaan met hun analyse. De verbinding met de theorie had bij de meeste studenten sterker mogen zijn. Zoals al onder standaard 2 is beschreven, heeft het Conservatorium inmiddels een onderzoekslijn in het curriculum geïmplementeerd. De resultaten daarvan waren in de bestudeerde werken uit 2013 tot 2015 nog niet zichtbaar.

Muziektheater

Van Muziektheater beoordeelde het auditteam vier eindwerken van afgestudeerden Muziektheater Regulier. (Muziektheater Klassiek had in de afgelopen jaren nog geen afgestudeerden.) Daarnaast woonde het auditteam op de avond van 24 mei 2016 twee eindexamens bij van studenten Muziektheater Regulier, gevolgd door de beraadslaging van de beoordelingscommissie.

De eindwerken bestonden uit de registratie van de muziektheatrale voorstelling van de student, de schriftelijke verantwoording van zijn keuzes, een reflectieverslag over de voorstelling en een portfolio. De student had voor zijn voorstelling veelal teksten uit bestaande toneel- of muziektheaterrepertoire gekozen, waarbij hij solo of samen met andere spelers, zangers en/of instrumentalisten een geënceneerde voorstelling gaf. Het niveau van de uitvoering varieerde van voldoende tot goed. Het viel het auditteam wel op dat slechts een van de vier studenten had geprobeerd ook andere disciplines te integreren. Zij kwam met de meest originele voorstelling van de vier. Het zelf creëren van muziek en/of tekst heeft het auditteam ook maar één keer teruggezien bij deze vier afgestudeerden. Uit de handleiding blijkt, dat dat geen vereiste is. Het auditteam heeft vernomen, dat Muziektheater deze vaardigheid in eerdere jaren toetst in opdrachten.

Van één van de studenten bekeek het auditteam de registratie van de musical 'The Sound of Music', waarin zij de hoofdrol van Maria vertolkte. Daarin heeft zij aangetoond dat zij een goed niveau heeft als zanger en speler.

Over het gerealiseerde niveau van de studenten waarvan het auditteam de voorstelling zelf bijwoonde, was het positief. De studenten hebben daarin laten zien, dat zij het metier van kleinkunsttheater respectievelijk musicalzanger en -speler zeker beheersen. Het auditteam kon zich vinden in de uiteindelijk gegeven gemiddelde beoordeling 8 respectievelijk 8,5 van deze twee afgestudeerden. Het auditteam vond het knap dat de ene student het uitgevoerde stuk had getransponeerd van een stuk voor mannenstem naar een stuk voor een vrouw, waarbij zij ook ingrepen had moeten doen in de tekst. Daarmee toonde zij haar muzikale vermogens zeer goed aan.

De reflecties en verantwoording van de gemaakte keuzen waren wisselend van kwaliteit, van voldoende tot goed. Zoals al onder standaard 2 is beschreven, wil Muziektheater meer aandacht gaan besteden aan 'Ondernemerschap en Onderzoek'. Dit zal de theoretische onderbouwing zeker ten goede komen.

Weging en Oordeel

Conservatorium

Studenten hebben in hun eindconcert en in hun schriftelijke verslagen en portfolio aangetoond dat zij op hbo-bachelorniveau kunnen functioneren als (startend) musicus in een brede beroepspraktijk. Het gerealiseerde niveau blijkt uit ook het feit, dat veel studenten na afstuderen werk hebben gekregen/gevonden als musicus in die brede beroepspraktijk. Het auditteam is over het algemeen positief over het gerealiseerde vaardigheidsniveau, zij het dat de techniek (toonvorming, intonatie) en/of expressie en performance van sommige studenten nog beter had mogen zijn. De schriftelijke verantwoording van het artistieke concept en de vormanalyse en de verbinding met de theorie behoeven bij de meeste studenten nog verbetering. Daar is het Conservatorium al mee bezig. Het auditteam komt op grond van bovenstaande voor de afstudeerrichting Conservatorium tot het oordeel ruim 'voldoende' voor deze standaard.

Muziektheater

Studenten hebben in hun eindvoorstelling en in hun schriftelijke verslagen en portfolio aangetoond dat zij op hbo-bachelorniveau kunnen functioneren als startend performer in een musical- en/of muziektheaterproductie. Met name het gerealiseerde vaardigheidsniveau is veelal goed tot zeer goed. De schriftelijke verantwoording en reflectie behoeft nog aandacht, zou meer diepgang mogen hebben. Daar is Muziektheater al mee bezig. Het auditteam komt voor de afstudeerrichting Muziektheater tot het oordeel 'goed' voor deze standaard. De nog benodigde aandacht voor verantwoording en reflectie acht het auditteam belangrijk, maar dit staat dit oordeel niet in de weg, omdat het auditteam zwaarder meeweegt dat i) zeer veel studenten direct na afstuderen of zelfs al in hun laatste studiejaar een baan aangeboden krijgen in een musical- of muziektheaterproductie – veelal in het buitenland - en ii) het afnemend werkveld lovend is over de sterke ambachtelijkheid, samenwerkend vermogen van de afgestudeerden en over het feit dat zij goed zijn voorbereid op de muziektheaterpraktijk. Met name het feit, dat studenten expliciet gevraagd worden door het werkveld, acht het auditteam bijzonder.

5. ALGEMEEN EINDOORDEEL

Conservatorium

Het auditteam is van oordeel dat het Conservatorium een brede, beroepsgerichte opleiding biedt, die zeker na implementatie van de huidige speerpunten studenten de mogelijkheid biedt om na afstuderen breed aan de slag te gaan in diverse functies en rollen. Het auditteam beoordeelt standaard 1 met betrekking tot de uitwerking van de doelstellingen en de eigen profilering als 'goed'.

Het auditteam beoordeelt standaard 2 met betrekking tot de samenhangende leeromgeving, het programma, de docenten en de opleidingsspecifieke voorzieningen als ruim 'voldoende'.

Het auditteam beoordeelt standaard 3 met betrekking tot het toetsen en beoordelen eveneens als 'goed'.

Het gerealiseerde niveau – standaard 4 – beoordeelt het auditteam als ruim 'voldoende'.

Daar het auditteam standaard 2 en standaard 4 als ruim voldoende beoordeelt en nog niet als goed, komt het op basis van de beslisregels van de NVAO tot het eindoordeel 'voldoende' voor het Conservatorium.

Muziektheater

Het auditteam is van oordeel dat Muziektheater een zeer beroepsgerichte opleiding biedt.

Studenten die aan deze afstudeerrichtingen afstuderen krijgen nagenoeg allemaal direct een baan aangeboden in een musical- of muziektheaterproductie in het binnen- en vooral vaak in het buitenland.

Het auditteam beoordeelt standaard 1 met betrekking tot de uitwerking van de doelstellingen en de eigen profilering zanger/acteur als 'goed'.

Het auditteam beoordeelt standaard 2 met betrekking tot de samenhangende leeromgeving, het programma, de docenten en de opleidingsspecifieke voorzieningen als 'goed'.

Het auditteam beoordeelt standaard 3 met betrekking tot het toetsen en beoordelen eveneens als 'goed'.

Ook het gerealiseerde niveau – standaard 4 – beoordeelt het auditteam als goed, zeker vanuit het oogpunt dat het afnemend werkveld lovend is over de sterke ambachtelijkheid, samenwerkend vermogen van de afgestudeerden en over het feit dat zij goed zijn voorbereid op de muziektheaterpraktijk.

Daar het auditteam alle vier de standaarden beoordeelt als goed, komt het op basis van de beslisregels van de NVAO tot een eindoordeel 'goed' voor Muziektheater.

6. AANBEVELINGEN

- Het auditteam beveelt de afstudeerrichting Muziektheater Regulier aan na te gaan welke consequenties verdere afname van de werkgelegenheid in de sector musical heeft voor het huidige programma. Kunnen de studenten dan ook wat anders dan in een musical spelen?
- Het auditteam beveelt het Conservatorium aan een oplossing te vinden voor het (te) kleine aantal studenten lichte muziek/jazz, zodat het kan borgen dat de studenten de benodigde competenties op het gebied van samenspel goed kunnen blijven ontwikkelen. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door samenwerking met de andere conservatoria te zoeken, via een promotiecampagne studenten te werven, meer/andere (internationale) (gast)docenten aan te trekken met een aansprekende beroepspraktijk, te focussen op bepaalde instrumenten, studenten klassieke en lichte muziek meer te mengen of te laten samenspelen.
- Het auditteam beveelt zowel het Conservatorium als Muziektheater aan door te gaan op de ingeslagen weg met betrekking tot het leren doen van onderzoek en het ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden. Dat zal ook de theoretische onderbouwing, het niveau, en de diepgang van het onderzoek bij het afstuderen ten goede komen.
- Het auditteam beveelt het Conservatorium aan de meerwaarde van de (nieuwe) internationale contacten voor de docenten én studenten goed te onderbouwen en concrete doelen op te stellen.
- Het is het auditteam opgevallen dat studenten van het Conservatorium waarvan het het gemaakte werk van de toetsen inzag, bijna allemaal scoren tussen de 7 en 8,5. Het auditteam beveelt het Conservatorium aan te onderzoeken of de criteria wel voldoende discrimineren.
- Het auditteam beveelt het Conservatorium aan nog eens te kijken naar het vak 'Harmonie' en de wijze waarop dat nu getoetst wordt. De toets sluit weliswaar aan bij de leerdoelen, maar is in de ogen van het auditteam niet meer relevant voor vandaag, te weinig praktijkgericht met te weinig focus op stijlbewustheid.
- Het auditteam beveelt de examencommissie aan ook te monitoren of de ingezette veranderingen in het curriculum - bijvoorbeeld met betrekking tot het leren doen van onderzoek - ook het gewenste effect hebben op het gerealiseerde niveau. Tevens zou de commissie meer gebruik kunnen maken van de bevindingen van de vele externe examinatoren met betrekking tot het gerealiseerde niveau: gebruikt de commissie die bij de analyse om terug te kijken?
- Het auditteam geeft het Conservatorium ter overweging mee van alle studenten bij het eindexamen voor een deel een breed concert te vragen met verschillende speeltechnieken en stijlen en niet alleen een uitvoering met een focus op één stijlperiode.

BIJLAGE I**Scoretabel**

Scoretabel paneloordelen Fontys hogescholen hbo-bachelor opleiding Muziek - Conservatorium voltijd	
Standaard	Oordeel
Standaard 1. De beoogde eindkwalificaties	G
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	V
Standaard 3. Toetsing	G
Standaard 4. Gerealiseerde eindkwalificaties	V
Algemeen eindoordeel	V

Scoretabel paneloordelen Fontys hogescholen hbo-bachelor opleiding Muziek – Muziektheater voltijd	
Standaard	Oordeel
Standaard 1. De beoogde eindkwalificaties	G
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	G
Standaard 3. Toetsing	G
Standaard 4. Gerealiseerde eindkwalificaties	G
Algemeen eindoordeel	G

BIJLAGE II Programma, werkwijze en beslisregels

**Auditprogramma Beperkte Opleidingsbeoordeling t.b.v. hbo-bacheloropleiding
Muziek – Fontys hogescholen – 24 en 25 mei 2016**

**opleiding Docent Muziek
opleiding Muziek – Conservatorium / Muziektheater
opleiding Muziek - Rockacademie**

**Dag 1: visitaties Conservatorium en Muziektheater (panel 1) en Docent Muziek
(panel 2)**

	Opleiding Muziek-Cons/Muth Panel 1	Opleiding Docent Muziek panel 2	
8.30 – 10.00	Ontvangst Materiaalbestudering Showcase Cons en Muth	Ontvangst Materiaalbestudering Showcase Docent Muziek	
10.00 – 11.00	Gesprek met management FHK en sector Muziek (panels 1 en 2)		
11.00 – 11.45	Gesprek met docenten Cons en MuTh	Gesprek met studenten Docent Muziek	
11.45 – 12.30	Spreekuur Muziek / Docent Muziek		
12.30 – 13.30	Lunch, inzien materiaal en rondleiding		
13.30 – 14.15	Gesprek met studenten Cons en MuTh	Gesprek met docenten Docent Muziek	
14.15 – 15.00	Gesprek met alumni en werkveldvertegenwoordigers Cons en MuTh	Gesprek met alumni en werkveldvertegenwoordigers Docent Muziek	
15.00 – 15.15	Pauze		
15.15 – 16.15	Presentaties studenten Muziek (Cons & MuTh) en Docent Muziek		
16.15 – 17.00	Gesprek met examencommissie (panels 1 en 2)		
17.00 – 18.00	Overleg panel (en evt pending issues)		
18.00 – 18.30	Terugkoppeling naar management (opleiding Docent Muziek)		

Dag 2: visitatie Fontys Rockacademie (panel 1)

	Panel 1 (met Rockacademie-specialist[en] toegevoegd)	
08.45 – 10.00	Ontvangst Materiaalbestudering Showcase Rockacademie	
10.00 – 10.45	Gesprek met opleidingsmanagement RA	
10.45 – 11.30	Gesprek met studenten	
11.30 – 12.15	Gesprek met docenten	
12.15 – 13.30	Lunch, inzien materiaal	
13.30 – 14.15	Gesprek met werkveld en afgestudeerden	
14.15 – 16.00	Rondleiding / openbare lessen / presentaties /evt extra gesprekken / pauze	
16.00 – 16.30	Overleg panel (en evt pending issues)	
16.30 – 17.15	Terugkoppeling naar management (opleiding Muziek - Conservatorium, Muziektheater & Rockacademie)	

Gesprekspanels visitaties Muziek en Docent Muziek Fontys Hogeschool voor de Kunsten Tilburg

dinsdag 24 en woensdag 25 mei 2016

Panelleden Hobéon

Docent Muziek (in E0.03/0.04)

- Dhr. G.J. Stoltenborg, voorzitter
- Mevr. M. Wüst
- Dhr. T. de Baets
- Dhr. I. Jepma
- Mevr. I.A.M. van der Hoorn, secretaris

Muziek (in E0.01/0.02)

- Dhr. W.G. van Raaijen, voorzitter
- Dhr. A. Craens
- Dhr. B.J.J. Palinckx (dag 1)
- Dhr. P.L. Perquin (dag 2)
- Mevr. L. Vos
- Mevr. C. G. Versluis, secretaris

Management FHK, B Muziek (Conservatorium, Muziektheater, Rockacademie) en B Docent Muziek

Karen Neervoort (directeur Fontys Hogeschool voor de Kunsten)
Raf De Keninck (sectorleider Muziek)
Martyn Smits (studieleider Conservatorium)
Yvonne van de Pol (studieleider Muziektheater)
Hans van den Hurk (studieleider Rockacademie)
Gerard Boontjes (studieleider Docent Muziek)

Examencommissie FHK

Anton Neggers (vz. beleidskamer FHK)
Martien Maas (vz. uitv. kamer Muziek, lid beleidsk. FHK)
Chantal Rothkrantz (lid uitv. kamer Rockacademie)
Jos Pijnenburg (lid uitv. kamer Docent Muziek)
Diana Bartelink (lid uitv. kamer Muziektheater)

Conservatorium/Muziektheater

Docenten

Conservatorium

Andreas van Zoelen (hoofdvak saxofoon, kamermuziek, mentoraat)
Aart Strootman (theorie, onderzoek)
Louis Buskens (directievlakken, projecten, mentoraat)
Marc van Rooij (hoofdvak contrabas LM, ensembles LM, educatie)
Paul Weiling (hoofdvak saxofoon LM, ensembles LM, lid OC)
Martien Maas (correpetitie)
Tijn Vaes (theorie, onderzoek)

Muziektheater

Harry Ruijl (docent zang)
Marc Krone (docent dramavakken, conceptcoach afstuderen)
Diana Bartelink (slb)

Studenten

Conservatorium

Michelle van Malsen (jr 1 piano)
Enide Lebrocquy (jr 2 solozang)
Piotr van de Werff (jr 2 piano)
Cathinca Porsius (jr 2 fluit)
Hanna van Rooijen (jr 3 solozang)
Sjoerd van Eijck (jr 4 piano LM)
Koen Smits (jr 4 trompet LM)

Muziektheater

Céline Janssen (jaar 1 klassiek)
Michelle Nijenhuis (jaar 3 regulier, lid OC)
Nick van Kuipers (jaar 4 klassiek)

Werkveld/alumni

Conservatorium

William Schaffels (alumnus hafa-directie)
Rianne Wilbers (alumna solozang)
Bart van Dongen (audio kunstenaar: musicus, componist)
Merijn Bisschops (coördinator en programmeur De Link, Tilburg)
Trudie Stalpers (adj. directeur schouwburg De Kring, Roosendaal)

Muziektheater

Koen van Dijk (regisseur)

Vincent van den Elshout (regisseur)
Nandi van Beurden (alumna Muziektheater)
Pien van Gerven (alumna Muziektheater)

Rockacademie **(Zie rapportage Rockacademie)**

Werkwijze

Bij de beoordeling van de betreffende opleiding en afstudeerrichtingen is uitgegaan van het door de NVAO vastgestelde "Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs" van 19 december 2014. Daarin staan de standaarden vermeld waarop het panel zich bij de beperkte opleidingsbeoordeling van een opleiding moet richten en de criteria aan de hand waarvan het panel zijn oordeel over de opleiding moet bepalen.

Op basis van de door opleiding geleverde documentatie heeft het auditteam zich een beeld kunnen vormen van de primaire en secundaire processen van de voltijdvarianten van de afstudeerrichtingen.

De visitatie was gericht op een verificatie van de bevindingen uit de documentenanalyse en het verkrijgen van aanvullende informatie over de inhoud van het programma. Dit geschiedde door gesprekken met vertegenwoordigers van de opleiding, studenten en het werkveld, die waren te kenschetsen als 'gesprekken tussen vakgenoten'.

De verificatie door het auditteam geschiedde door verscheidene malen hetzelfde onderwerp met verschillende geledingen te bespreken en aan de hand van additionele documentatie en - daar waar het de huisvesting en de materiële voorzieningen betreft- ook door eigen waarneming.

Na overleg met de betreffende opleiding heeft het auditteam met in achtneming van de daartoe strekkende regels van de NVAO en op basis van zijn documentanalyse en de daaruit voortvloeiende specifieke aandachtspunten de keuze van de gesprekspartners vastgesteld.

Een open spreekuur maakte deel uit van het programma. Het auditteam heeft geconstateerd, dat de betreffende opleiding het open spreekuur tijdig en op correcte wijze onder de aandacht heeft gebracht van studenten en medewerkers.

Tijdens het locatiebezoek heeft het auditteam ook een aantal presentaties van studenten van het Conservatorium en Muziektheater bijgewoond en heeft zij bij een aantal studenten van de Rockacademie meegeluisterd naar en gesproken over hun uitwerking van opdrachten.

Om te kunnen beoordelen of de beoogde eindkwalificaties worden behaald, heeft het auditpanel een selectie van eindwerken bestudeerd/beluisterd overeenkomstig de NVAO-richtlijn 'beoordeling eindwerken' en een drietal eindexamenpresentaties live bijgewoond.

Het oordeel van het auditteam, vastgelegd in een conceptrapport, werd aan de betreffende opleiding(en) voorgelegd voor een toets op eventuele feitelijke onjuistheden.

Beslisregels

Volgens de NVAO-Beslisregels Accreditatie kan een onderwerp 'onvoldoende', 'voldoende', 'goed' of 'excellent' scoren. Hobéon heeft de beslisregels toegepast, zoals deze zijn opgesomd in het 'Beoordelingskaders accreditatiestelsel hoger onderwijs, 19 december 2014'.

Wanneer er sprake is van verschillende varianten van een opleiding (bijvoorbeeld: voltijd, deeltijd en dual), dan moet uit de beoordeling blijken dat voor elke variant de kwaliteit is gewaarborgd op grond van de standaarden uit het betreffende beoordelingskader om te komen tot een positief eindoordeel over de opleiding.

Indien een opleiding onder één CROHO-registratie wordt aangeboden op meerdere locaties, kan de opleiding alleen voor accreditatie in aanmerking komen als uit de beoordeling blijkt dat elke locatie voldoet aan de in het betreffende kader genoemde kwaliteitsstandaarden.

Beperkte opleidingsbeoordeling

- Het eindoordeel over een opleiding is in elk geval 'onvoldoende' indien standaard 1, 3 of 4 als 'onvoldoende' beoordeeld wordt. Een onvoldoende bij standaard 1 kan niet leiden tot het toekennen van een herstelperiode door de NVAO. Een 'onvoldoende' bij standaard 2 leidt altijd tot een herstelperiode, onafhankelijk van het eindoordeel van het panel.
- Het eindoordeel over een opleiding kan alleen 'goed' zijn indien tenminste alle standaarden minimaal voldoende zijn en twee standaarden als 'goed' worden beoordeeld, waaronder in elk geval standaard 4.
- Het eindoordeel over een opleiding kan alleen 'excellent' zijn indien tenminste alle standaarden minimaal 'goed' worden bevonden en twee standaarden als 'excellent' worden beoordeeld, waaronder in elk geval standaard 4.

BIJLAGE III Lijst geraadpleegde documenten

A: Bron is opgenomen/meegezonden als (digitale) bijlage

B: Bron is beschikbaar als naslagwerk tijdens de visitatie

Nr.	Bron	A	B	CNS	MuTh
1.	Organigram Fontys Hogeschool voor de Kunsten		X	X	X
2.	Organisatiestructuur Muziektheater 2015-2016		X		X
3.	Competenties en prestatie-indicatoren Conservatorium en Competenties en prestatie-indicatoren Muziektheater	X		X	X
4.	Opleidingsprofiel Netwerk Muziek van de HBO-raad, 2002	X		X	X
5.	Uitwerking vernieuwing bachelor Muziek Conservatorium, 2013		X	X	
6.	CLOTS-schema Conservatorium 2015-2016		X	X	
7.	CLOTS-schema Muziektheater 2015-2016		X		X
8.	Relatieschema Dublin descriptor-eindkwalificaties Muziek		X	X	X
9.	Kwaliteit als opdracht (HBO-raad 2009)		X	X	X
10.	Instituten en organisaties samenwerking Conservatorium		X	X	
11.	Verslagen werkveldcommissie Conservatorium 2015-2016		X	X	
12.	Rapport werkveld- en alumnionderzoek Fontys en ArtEZ (concept, oktober 2015).		X		X
13.	OER Muziek Conservatorium 2015-2016	X		X	
14.	Onderwijsvisie en didactisch concept Conservatorium		X	X	
15.	Literatuurlijst Conservatorium	X		X	
16.	OER Muziek- en Musicaltheater 2015-2016	X			X
17.	Onderwijsvisie en didactisch concept Muziektheater		X		X
18.	Literatuurlijst Muziektheater	X			X
19.	Onderzoekslijn bachelor Muziek Conservatorium (2015)		X	X	
20.	Stage- en alumnibeleid Muziektheater		X		X
21.	Ontwikkeling ondernemerschap en onderzoek 2016-2017 Muziektheater		X		X
22.	Personeelsbeleidplan FHK 2013-2017		X	X	X
23.	Fontys Hogeschool voor de Kunsten NSE 2015		X	X	X
24.	Sectorplan hbo kunstonderwijs Focus op Toptalent 2012-2016		X	X	X

Nr.	Bron	A	B	CNS	MuTh
25.	Toetsbeleid Conservatorium		X	X	
26.	Toetsbeleid Muziektheater		X		X
27.	Handleidingen portfolio assessments niveaus 1 en 2 Conservatorium	X		X	
28.	Handleidingen competentie-examens niveaus 1 en 2 Muziektheater	X			X
29.	Afstudeerhandleiding Conservatorium 2015-2016	X		X	
30.	Handleiding competentie-examen niveau 3 Muziektheater 2015-2016	X			X
31.	Overzicht personeel Conservatorium	X		X	
32.	Overzicht personeel Muziektheater	X			X
33.	Programmaoverzicht Conservatorium 2015-2016	X		X	
34.	Programmaoverzichten Muziektheater 2015-2016	X			X
35.	Opzet mentoraat Conservatorium		X	X	
36.	Fontys HR-ambities (personeelsnota)		X	X	X
37.	Advies management FHK procedure aanwijzing examinatoren		X	X	X
38.	Verslag alumnidag 18-02-2016		X	X	
39.	Overzicht gastdocenten Conservatorium en Muziektheater		X	X	X
40.	Verslag Studentendebat 21-01-2016 Conservatorium	X		X	
41.	Studiehandleidingen Conservatorium	X		X	
42.	Studiehandleidingen Muziektheater	X			X

Het auditpanel heeft van de volgende studenten van het Conservatorium een palet van eindwerken bekeken¹⁷:

Aantal	Studentnummer	instrument	afstudeerjaar
1	2152855	orgel klassieke muziek	2013-2014
2	2133474	altviool klassiek muziek	2013-2014
3	2213781	koordirectie	2014-2015
4	2370042	fluit klassieke muziek	2014-2015
5	2130267	harp klassieke muziek	2014-2015
6	2138205	gitaar klassieke muziek	2014-2015
7	2138205	solozang klassieke muziek	2014-2015
8	2195136	saxofoon lichte muziek	2014-2015
9	2065679*	fluit klassieke muziek	2015-2016

*eindexamenconcert bijgewoond

Het auditpanel heeft van de volgende studenten Muziektheater een palet van eindwerken bekeken¹⁸:

Aantal	Studentnummer	afstudeerjaar
1	2161893	2013-2014
2	2140864	2014-2015
3	2183616	2014-2015
4	2176939	2014-2015
5	2200105*	2015-2016
6	2180168*	2015-2016

*eindexamenvoorstelling bijgewoond

¹⁷ Om redenen van privacy zijn hier uitsluitend de studentnummers weergegeven. Namen van de afgestudeerde studenten en de titels van de eindwerken zijn bekend bij de secretaris van het auditteam.

¹⁸ Om redenen van privacy zijn hier uitsluitend de studentnummers weergegeven. Namen van de afgestudeerde studenten en de titels van de eindwerken zijn bekend bij de secretaris van het auditteam.

BIJLAGE IV Overzicht auditpanel

Samenstelling, expertise en korte functiebeschrijvingen (cv's) van voorzitter, leden en secretaris.

Expertise	Auditing en kwaliteitszorg	Onderwijs en toetsing	Werkveld	Vakinhoud	Internationaal	Studentzaken
Panelleden						
voorzitter Drs. W.G. van Raaijen	x	x				
deskundige A.Craens		x	x	x	x	
deskundige Ir. B.J.J. Palinckx			x	x	x	
deskundige P.L. Perquin		x	x	x	x	
studentlid Drs. L. Vos						x
secretaris G.C. Versluis	x	x				

Korte functiebeschrijvingen
De heer Van Raaijen is partner bij Hobéon en veelvuldig betrokken geweest bij audits, waaronder accreditatieaudits in het domein van het kunstvakonderwijs.
De heer Craens is "meester in de muziek, specialiteit compositie", artistiek directeur en docent muziekschriftuur en arrangement bij het Koninklijk Conservatorium van Antwerpen.
De heer Palinckx was eerst artistiek directeur en is thans zakelijk leider en uitvoerend musicus Stichting Palinckx, artistiek directeur van het Festival November Music. In 2008 was hij stafmedewerker van het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+ Den Haag.
De heer Perquin is manager, componist en producent van hedendaagse popmuziek en nationaal en internationaal zeer actief; tevens voorzitter van BAM!, de beroepsvereniging voor auteurs-muzikanten en bestuurslid van Buma/Stemra.
Mevrouw Vos is 3e jaars B Music student (klassieke zang) aan de HKU; tevens junior-docent Vertalen en vertaalwetenschap aan de Universiteit Utrecht.

Mevrouw Versluis is NVAO gecertificeerd secretaris d.d. november 2010

Op 21 maart 2016 en aanvullend op 31 maart 2016 heeft de NVAO goedkeuring gegeven aan de samenstelling van het auditpanel t.b.v. de beoordeling van de hbo bacheloropleiding Muziek, van Fontys Hogescholen, onder nummer 004549.

De door alle panelleden ondertekende onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaringen zijn in het bezit van de NVAO. In deze verklaring verklaren de panelleden gedurende tenminste vijf jaar voorafgaand aan de audit geen zakelijke noch persoonlijke binding te hebben gehad met de betrokken instelling -anders dan die in het kader van de werkzaamheden als lid van het auditpanel van het Evaluatiebureau-, die een onafhankelijke oordeelvorming ten positieve of ten negatieve zou kunnen beïnvloeden.

Strategische dienstverlener voor kennisintensieve organisaties

Lange Voorhout 14
2514 ED Den Haag

T (070) 30 66 800

F (070) 30 66 870

E info@hobeon.nl

I www.hobeon.nl